

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

24

Merikarjala

Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaikka

TOIM.
PEKKA SUUTARI

Kannen kuva: Rajaus Yrjö Lohkon maalauksesta *Luotsihaapio*. Maalaus on osa Merikarjala-sarjaa vuosilta 2008–2017. Yrjö Lohkon arkisto.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 24
Merikarjala: Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaiikka

Toimittaneet:

Pekka Suutari (osan toimittaja)

Anu Koskivirta (sarjan päätoimittaja)

H. K. Riikonen (sarjan päätoimittaja)

Ilja Aaltonen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Sanna Supponen (kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Marko Pylvänäinen

ISBN 978-952-69831-4-1 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-952-69831-5-8 (PDF)

ISSN 1236-4304 (sarja)

Painettu: 2023, Digipaino Kirjaksi.net

Painosmäärä: 50 kpl

2. painos

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Kotipuutarhani on turvani

Marttatyö Viipurinlahden läntisellä
rannikkoseudulla 1899–1949

Kaupunkilaisnaisten ajatuksista syntynyt ja muotoutunut martha-aate saavutti järjestöllisenä ja yhteiskunnallisena liikkeenä suuren suosion Viipurin läänin maaseudulla, niin taajamissa kuin syrjäkylilläkin. Kasvima- ja puutarhaneuvontaan ensin keskittynyt marttatyö kasvoi ja kehittyi alueella parissa vuosikymmenessä monipuoliseksi kotitaloustoiminnaksi, johon kuuluivat erilaiset kurssit, lapsi- ja nuorisotyötoiminta sekä monet sosiaaliset tilaisuudet.

Artikkelissa tarkastellaan Viipurin läänin marttavaltaisimpien rannikkokuntien, Säkkijärven, Vahvialan ja Virolahden, marttatoimintaa vuosina 1899–1949. Naisjärjestön merkitys arjen olosuhteiden parantajana oli näillä paikkakunnilla huomattava, ja Suomenlahden rannikolle sijoittuminen antoi alueen martoille oman leimansa. Artikkelissa tuodaan esiin marttatoiminnan synty ja kasvu, paikallisen marttatyön merelliset elementit sekä sota-aikojen tuomat muutokset. Mikä oli tyypillistä merikarjalalaiselle ja erityisesti kolmen tässä tutkitun paikkakunnan marttatoiminnalle? Miten toiminta noudatteli kansallista linjaa tai erosi siitä? Mitä toiminta merkitsi alueelle? Painopiste on marttojen käytännön työssä eli siinä monipuolisessa kurssitoiminnassa sekä puutarha- ja kotitalousneuvonnassa, jota martat tekivät kotien kohentamiseksi ja perheiden hyvinvoinnin edistämiseksi.

Luovutetun Karjalan marttatoiminta päättyi sotiin ja muuttoon vieraille asuinsijoille. Artikkelissa tarkastellaan marttatyön lähtökohtia myös uusilla kotiseuduilla arvioimalla marttojen oppien ja marttayhteisön merkitystä selviytymiselle muuttuneissa ja usein puutteellisissa olosuhteissa.

Viipurinlahden länsirannan Säkkijärvi, Vahviala ja Virolahti muodostivat ennen sotia varsin yhtenäisen alueen. Suuria teollisuuskeskuksia ei ollut, ei myöskään juuri suurtilallisia. Maatalousvaltaisen alueen tiloista valtaosa oli 6–8 hehtaarin pientiloja, joilla Maalaisliiton kannatus oli 1920-luvun alusta lähtien vahvaa. Alue oli otollista maaperää juurruttaa marttatoimintaa, joka tähtäsi alkuvaiheen isänmaallispoliittisten tavoitteiden jälkeen ennen muuta maaseudun kotien tieto- ja taitotason nostamiseen kotitalousvalistuksen avulla.

Kansallisen Marttaliiton yhteisistä tavoitteista riippumatta marttayhdistys-

Puutarhaneuvonta oli yksi marttojen keskeisistä toimintamuodoista. Kukkiva syreeni kertoo vuosikymmenten takaisesta marttojen työstä.

ten paikallisen luonteen määrittivät paikkakuntien yhdistysten johtohenkilöt; toiminta ei siis ollut samanlaista kaikkialla. Merikarjalassa yhdistysten johdossa ei ollut muualta tulleita virkamiesperheiden rouvia, vaan omaa väkeä.¹ Tämä selittänee marttatoiminnan paikallista menestystä. 1800- ja 1900-luvun vaihteessa suosittua raittiusliikettä tutkinut Irma Sulkunen näkee, ettei raittiusliikettä olisi voitu synnyttää, saati ylläpitää keskusjohteisesti pelkästään johdon suunnitelmien ja valittujen yhteyshenkilöiden avulla, vaikka liikettä organisoitiin voimakkaasti ylhäältä käsin. Liikkeen syntyminen edellytti rivijäsenten omaa aktiivista toimintaa ja vilpittöntyä kiinnostusta.² Tässä piili todennäköisesti myös marttaliikkeen nopean leviämisen ja suosion salaisuus.

Artikkelin lähteenä hyödynnetään aikakauslehtiaineistoa, kuten marttojen julkaisemaa *Emäntälehteä* sekä *Maatalous-* ja *Kotiteollisuus-*lehtiä, samoin paikallisia sanomalehtiä ja aikalaisten laatimia yhdistyshistoriikkeja. Näitä täydentävät ja syventävät martta-aktiivien ja heidän jälkeläistensä haastattelut. Toinen kirjoittajista on toiminut sotien jälkeisinä vuosikymmeninä sekä martta- että maatalouskerhoneuvojana ja on tässä roolissa tutustunut eri

sukupolvien elämään ja nähnyt esimerkiksi niin sanottujen kylmien tilojen³ kehityksen.

Taustaa ja kontekstia Merikarjalan marttatoimintaan antavat useat marttajärjestön historiaa luotaavat tutkimukset. Anne Ollilan *Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939* (1993) kuvaa tarkasti Marttaliiton syntyä ja ensimmäisiä vuosikymmeniä, ja Ville Jalovaaaran *On suurempi koti – Martat 120 vuotta* (2019) piirtää pitkän kehityskaaren liiton perustamisesta nykypäivään suomalaisen yhteiskunnan perhekäsityksen muuttumisen näkökulmasta. Minna Hagnerin ja Teija Förstin *Suffragettien sisaret* (2006) tuo esiin suomalaisen naisliikkeen kansainvälisiä juuria ja kontakteja ja osoittaa kiinnostavasti marttajärjestön alkuvaiheen kiinteän yhteyden Naisasioliitto Unioniin. Visa Heinonen on puolestaan käsitellyt Marttaliittoa osana suomalaista kotitalousjärjestökenttää väitöskirjassaan *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa* (1998). Artikkelit hyödyntää myös muuta naisten järjestäytymistä koskevaa tutkimusta. Aikakautta taustoitettaessa on lisäksi nojattu Viipurin ja Viipurin läänin historiategoksiin.⁴

Marttajärjestön ensi askelet

Marttaliikkeen synty sijoittuu suomalaisen yhdistystoiminnan kulta-aikaan 1800-luvun lopulla. Suomen suuriruhtinaskuntaan perustettiin tuolloin lukuisia aatteellisia ja uskonnollisia yhdistyksiä, joista monet laajenivat nopeasti koko maan kattaviksi liikkeiksi. Tämä liikehdintä heijasteli koko yhteiskuntaa koskenutta suurta kulttuurista murrosta, modernisaatioprosessia, joka läpäisi inhimillisen elämän kaikki tasot. Yhteiskunnallisten eliittien – johon myös marttaliikkeen perustajat kuuluivat – tietoiset pyrkimykset kansakunnan ja valtion synnyttämiseen ja näiden etujen valvomiseen kohtasivat muun väestön maailmankuvan, elämäntavan, ihmiskäsityksen ja arkisten vuorovaikutusmuotojen muutokset. Tässä prosessissa kaikki väestökerrokset joutuivat ”liikekannalle”; koko yhteiskunta järjestäytyi uudelleen.⁵

Ensin herätysliikkeet, sitten raittiusliike ja pian nuorisoseuraliike ja työväenliike kasvattivat suosiotaan 1800-luvun loppupuolella. Käytännössä liikkeiden leviämistä ja yhdistysten kasvua edisti niille annettu oikeus haaraosastojen perustamiseen, mikä helpotti organisaatioverkostojen luomista. Yhdistystoimintaan lähti innokkaasti mukaan etenkin se kasvava joukko, noin 2/3 koko väestöstä, joka jäi modernisaatiokehityksen myötä säätyjen ulkopuolelle. Näihin kuuluivat teollisuusväestö, käsityöläiset pienteollisuudessa, maatyöläiset sekä ”porvarillisen yhteiskunnan kehittyvät tukijoukot” eli viran- ja toimenhaltijat.⁶

Tämän yleisen järjestäytymiskehityksen ohella Marttaliiton syntyyn vaikuttivat yhtäältä Yhdysvalloista ja Englannista levinneen naisasialiikkeen ajatukset naisen ahtaasta asemasta yhteiskunnassa, ja toisaalta maassa samoihin aikoihin voimistunut suomalaisuusliike, jossa myös naiset halusivat vaikuttaa. Kansainvälisistä kanssasisaristaan suomalaisen naisasia-aktiivin erottikin juuri tahto toimia isänmaallisessa hengessä koko maan tai kansakunnan hyväksi. Naisten aseman parantaminen ei ollut Suomessa vain naisiin liittynyt erillis-kysymys vaan koko yhteiskunnan etu, joka pyrki luomaan sivistyksen avulla tasa-arvoisen suomalaisen yhteiskunnan. Siksi naiset saattoivat toimia samaan aikaan aktiivisesti myös naisten ja miesten yhteisjärjestöissä, kuten raittius- ja herätysliikkeessä.⁷

Naisten järjestäytyminen kytkeytyi vahvasti 1800-lopun *moraalireformiin*. Yhtenä modernisaation elementtinä se määritteli ihmisten elämään ja elämäntapoihin, kuten sukupuolimoraaliin ja alkoholinkäyttöön liittyneitä valintoja. Tämän moraalireformin kautta naiset alkoivat haastaa vallitsevia käsityksiä naisen *kutsumuksesta*. Agraarisessa yhteiskunnassa, jossa uskonto oli keskeisessä asemassa, yhteiskunnan perusta oli ollut huonekunta, jossa nainen luterilaisen teologian mukaan toteutti kutsumustaan. Teollistumisen mukanaan tuomat muutokset kuitenkin heikensivät huonekunnan merkitystä, ja naisen soveliaan kutsumuksen määrittelyä jouduttiin arvioimaan uudelleen. Kysyttiin, mikä oli naisen kutsumus yhteiskunnassa, jossa perhe ja kotitalous eivät kyenneet entiseen tapaan työllistämään jäseniään eivätkä ylempien yhteiskuntaluokkien miehet enää halunneet tai pystyneet huolehtimaan suvun naimattomista naisista.⁸

Kristilliseen maailmankatsomukseen perustuneen sosiaalisen hyväntekeväisyystyön kautta naiset alkoivat nyt haastaa vallitsevia käsityksiä naisen kutsumuksesta. Naisten edustamat moraaliset hyveet oli tämän näkemyksen mukaan tuotava huonekunnan piiristä kaikkialle yhteiskuntaan, sen jokaiselle osa-alueelle. Samalla hahmoteltiin kuvaa luokkarajat ylittävästä kaikkia naisia yhdistävästä naiseudesta. Myös marttaliike voidaan nähdä osana samaa naisten kristillissosiaalista liikehdintää – olihan yksi porvarillisten naisten aktiivisimpia moraalireformisteja juuri marttaliikkeen perustaja Lucina Hagman.⁹

Tästä yhdistävän naiseuden ajatuksesta huolimatta naisten järjestäytyminen heijasteli käytännössä yhteiskunnan jakautumista porvaristoon ja työväestöön. Porvarillisissa piireissä pohdittiin, miten naisasiakysymystä tulisi esitellä kansannaisille, mutta näkemys yhteistyön luonteesta oli sidottu sivistyneistön käsitykseen eri yhteiskuntaluokkien suhteista ja tehtävistä yhteiskunnassa. Valistus tapahtuisi luontevasti ”ylhäältä alas”, mutta myös porvarisnaisten

keskuudessa oli näkemuseroja. Suomen vanhin valtakunnallinen naisjärjestö, vuonna 1884 perustettu Suomen Naisyhdistys, jakaantui jo 1890-luvun alussa ideologisten ja puoluepoliittisten näkemuserojen takia: nuorsuomalaiset ja liberaalit jättivät yhdistyksen vanhasuomalaisille ja perustivat kaksikielisen Naisasialiitto Unionin vuonna 1892. Yhdistykset ajoivat muuten samantyyppisiä asioita, kuten yhteiskoulua, prostituution kieltämistä, raittiusasiaa ja tehdastyössä olevien naisten aseman parantamista. Unionin naiset kuitenkin ottivat lisäksi aktiivisesti osaa taisteluun venäläistämistä vastaan.¹⁰

Kotien sivistämistä tavoitelleen Marttaliiton loivat ensi sijassa unionilaiset; yhdistyksen 22 perustajasta 16 oli mukana Unionin toiminnassa. Perustamiskokouksen koollekutsuja, Suomalaisen Yhteiskoulun rehtori ja useissa naisjärjestöissä toiminut Lucina Hagman, oli vuonna 1898 Unionin puheenjohtaja ja katsoi muiden unionilaisten lailla, että kotien isänmaallinen valistustyö olisi paras suoja uhkaaviksi koettuja venäläistämistoimia vastaan. Valistus sisälsi kotitalousneuvontaa sekä ravintoon, siisteyteen ja lastenkasvatukseen liittyvän hyödyllisen tiedon levittämistä, ja tarkoitusta varten perustettiin oma yhdistys. Yhdistyksen avulla uskottiin voitavan vetää yhteiskunnalliseen toimintaan mukaan paljon suurempi määrä naisia kuin pääkaupunkilainen Unioni olisi pystynyt yksin. Niin kutsuttujen sortovuosien viranomaisvalvonnan aikana tällainen järjestäytymisstrategia oli todennäköisesti myös huomaamattomin tapa saada ”kansan syvät rivit” tietoisiksi hallinnon venäläistämisyrkimyksestä. Valistustyöllä pyrittiin siis vahvistamaan kaikkien Suomen naisten kykyä asettua vastarintaan.¹¹

Uuden Sivistystä kodeille -yhdistyksen syntysanat lausuttiin Helsingissä 29.3.1899. Elettiin helmikuun manifestin varjossa ja pelättiin maan valtiollispoliittisen tulevaisuuden puolesta. Perustaminen ei edennyt toivotulla tavalla, sillä syyskuussa tuli tieto, että senaatti ei hyväksynyt yhdistyksen sääntöjä. Kävi ilmi, että ongelma ei johtunut säännöistä vaan nimestä. Koska venäläisten viranomaisten silmissä kaikki kansan ja työväestön sivistämiseen tähtäävä kansalaistoiminta oli epäilyttävää ja mahdollisesti kumouksellista, yhdistyksen nimi piti vaihtaa. Opettaja Alli Nissisen ehdotuksesta uudeksi nimeksi valittiin Raamatusta Martta, Marian käytännöllinen ja ahkera sisar. Keisarille lähetettiin Martta-nimisen yhdistyksen sääntöjen hyväksymiseksi uusi vetoamus, joka hyväksyttiin. Martta-yhdistyksen perustava kokous pidettiin Helsingissä ruotsalaisessa tyttökoulussa lokakuussa 1900. Samassa kokouksessa Sivistystä kodeille -yhdistyksen varat luovutettiin uudelle yhdistykselle, jonka keskustuomikunnan puheenjohtajaksi valittiin Lucina Hagman. Hän palasi kuitenkin jo seuraavana vuonna jatkamaan työtään Unionissa, ja uudeksi puheenjohtajaksi tuli Alli Nissinen.¹²

Marttatyö painottuu Karjalaan – Säkkijärvi, Virolahti ja Vahviala

Karjala ja erityisesti Laatokan pohjoispuolinen Raja-Karjala olivat merkityksellistä aluetta kansallisen marttatoiminnan kannalta. Ratkaisevan kimmokkeen yhdistyksen perustamiseen nimittäin antoi Lucina Hagmanin ystävältään saama kirje, jossa tämä kertoi huolestuneena havainnostaan: Raja-Karjalan köyhä väestönosa suhtautui ”vailla parempaa tietoa” myönteisesti venäläisvaikutukseen ja Venäjän pyrkimykseen liittää suuriruhtinaskunta tiukemmin osaksi emämaata. Rajan lähellä yhteydet itään olivat luonnollisesti tiiviit, ja etenkin rannikon tuntumassa Kannaksella Pietarin suurkaupungin läheisyys vaikutti myös alueen elinkeinoihin. Martat suuntasivat siksi isänmaallisipoliittiset valistuspyrkimyksensä alkuvaiheessa juuri raja-alueen läheisyyteen. Tämä tuottikin tulosta: 1920-luvulle tultaessa Karjalassa oli enemmän marttayhdistyksiä kuin muualla maassa ja kolmannes kaikista Suomen Marttaliiton jäsenistä.¹³

Jo yhdistyksen perustamista seuraavana päivänä 30.3.1899 pidetyssä kokouksessa useita lähettejä ilmoitettiin Karjalaan. Matematiikan ja luonnonopin opettaja, maisteri Betsey Quist (1861–1934) lupautui lähtemään Viipuriin ja toteuttikin matkansa jo huhtikuun alkupäivinä. Hänen aloitteestaan pidettiin Viipurin ruotsalaisessa tyttökoulussa kokous, johon oli kutsuttu paikallisia arvovaltaisia naisia. Tämä joukko perusti ensimmäisen asiamieskomitean, joka käynnisti Viipurin marttatoiminnan.¹⁴

Viipurin asiamieskomitean ensimmäisiä toimenpiteitä olivat ”lähetysmatkat” maaseudulle ja niihin liittyneet ompeluseurat, joita pidettiin aluksi yksityisissä kodeissa eri puolilla pitäjää. Niissä keskusteltiin lastenkasvatuksesta, terveydenhoidosta sekä uskonnollisista ja isänmaallisista kysymyksistä. Tilaisuuksissa oli mahdollista saada oppia muun muassa lastenvaatteiden leikkauksessa ja ompelemisessä.¹⁵

Viipurin länsipuolisten pitäjien naiset omaksuivat maratta-aatteen käytännöllisine työmuotoineen heti 1900-luvun alkuvuosina, ja marattaliike eteni suhteellisen nopeasti Viipurin läänin rannikon maatalousvaltaisissa pitäjissä, kuten Säkkijärvellä ja Virolahdella. Maratta-aatteen omaksumista helpottivat aikaisempi kansansivistysharrastus ja muu aatteellinen yhdistystoiminta. Viipurin läänin etelärannikko oli todellista yhdistystoiminnan ruuhka- aluetta, jossa uudet yhdistykset asettuivat sopuisasti järjestökenttään, jota olivat jo pohjustaneet esimerkiksi raittius- ja nuorisoseurat. Paikallisen yhdistystoiminnan voittokulkua siivitti myös alueellisen identiteetin vahvistamiseen tähdännyt kotiseutuliike, jota voimisti vuosisadan vaihteen yhteiskunnallisen kuohunnan aiheuttama turvattomuuden tunne.¹⁶ Suomessa kotiseutuliike sai laajaa kannatusta nimenomaan maaseutuyhteisöissä, ja marattaliikkeen kodin ja pihapiirin

Säkkijärveläinen martha isänsä kotiseudun maisemissa Virolahdella 1920 -luvulla.

hoitoon ja viihtyisyyteen tähännyt toiminta oli omiaan lisäämään myönteistä kokemusta ja ylpeyttä omasta paikallisyhteisöstä.

Asiamieskomitea muutettiin pian Viipurin haaraosastoksi ja tavoitteena oli perustaa haaraosasto seudun kaikille maaseutupaikkakunnille. Näiden joukossa oli myös Säkkijärven haaraosasto, jonka perustaminen toteutui maaliskuussa 1911, kun joukko säkkijärveläisiä naisia kokoon-tui Säkkijärven pappilaan ruustinna Augusta Carpénin (1857–1946) kutsu-mana neuvottelemaan marttayhdis-

tyksen perustamisesta paikkakunnalle.¹⁷

Säkkijärven Marttayhdistyksen 25-vuotishistoriikissa perustamisen syitä kuvattiin seuraavasti:

Myös Säkkijärvellä tahdottiin marttayhdistyksen kautta kohottaa koteja niin henkisesti kuin aineellisesti sekä liittyä yhteen ja edistää yhteisvoimin Säkkijärven kotien parasta, sillä ne kaipasivat tukea monenlaisissa tehtävissään. Marttayhdistyksen perustajien mielessä kangasti tulevaisuuden kuvana joka mökin ympärillä pieni kasvi- ja puutarha, josta olisi talon asukkaille sekä hyötyä että iloa ja samalla perheenäidille apua lasten kasvatuksessa.¹⁸

Heti perustamista seuraavana vuonna 1912 *Emäntälehti* raportoi Säkkijärvellä järjestetyistä emäntäpäivistä ja tiesi kertoa, että vasta puolitoista vuotta toimineen yhdistyksen jäsenluku oli jo 350. Yhdistykselle oli tulossa kesäksi kaksi marttaneuvojaa, joista toisen toimi järjestettäisiin kokovuotiseksi.¹⁹

Säkkijärven kunta ryhtyi avustamaan marttoja vuonna 1913, ja samana keväänä yhdistys toi Pietarin yleisvenäläisestä kotiteollisuusnäyttelystä voitokkaasti kotiin suuren hopeamitalin ”kudontatöistä ja kehruksista”.²⁰ Yhteistyötä tehtiin myös Säkkijärven maamiesseuran kanssa. Marttatoiminnan suosio näkyi jäsenmäärässä, joka jatkoi kasvuaan: vuonna 1918 jäseniä oli jo yli 440. Yhdistykseen kuului toistakymmentä erillistä kyläkerhoa. 1920-luvulle tultaessa Säkkijärvi oli selvästi Merikarjalan vilkkain marttapaikkakunta. Marttojen osuus kunnan asukasmäärästä oli noin 9 prosenttia, mikä veti vertoja maan marttaisimpina tunnetuille Pohjois-Karjalan alueille. Nousu jatkui seuraavalla

vuosikymmenellä: vuonna 1935 Säkkijärvi oli 643 jäsenellään Karjalan Martta-piiriliiton jäsenmäärältään suurin yhdistys.²¹

Säkkijärven yhdistys hyötyi tarkoituksenmukaisista tiloista: se sai alusta alkaen pitää juhliiaan ja kokouksiaan ruustinna Carpénin perustamalla naiskoti-teollisuuskoululla, ”aivan kuin omassa talossaan”. Marttayhdistyksen perustajan ja ensimmäisen puheenjohtajan ruustinna Carpénin toiveena olikin, että nämä kaksi ”kulkisivat käsi kädessä ja tukisivat toisiaan”.²² Vuonna 1931 marttayhdistys sai Säkkijärvelle myös oman talon, joka kuitenkin tuhoutui talvisodassa.

Jäsenmäärässä lyömätöntä Säkkijärven yhdistystä vanhempi oli kuitenkin Virolahden marttayhdistys, joka perustettiin vuonna 1906. Yhdistys oli aktiivinen alkuvaiheistaan lähtien ja järjesti emäntäpäivät jo marraskuussa 1907 Vaalimaan kansakoululla.²³

Virolahden marttayhdistys sai 10 vuotta täyttäessään tunnustusta paikallislehdessä:

Uudistuksen henki on puhaltanut ympäri pitäjää – kasvitarha on perustettu lähes joka kodin läheisyyteen – on omenapuita ja marjapensaita eikä koriste puoltakaan ole unohdettu – on koetettu saada ruokapuoli vaihtelevaksi, ja samalla maukkaaksi ja ravitsevaksi.

Kun kodeista ja pihapiireistä oli näin tullut kauniimpia, oli tämä puolestaan ”kasvattanut kodin tunnetta, rakkautta kotiin ja kotiseutuun”. Lopuksi artikkelissa ehdotettiin, että toisella vuosikymmenellään yhdistys voisi keskittyä siihen, että neuvojat kävisivät neuvomassa niitäkin, jotka eivät kuulu yhdistykseen.

Se olisi kaunis teko vähävaraisia kohtaan, etenkin mäkitupalaisväestöä, jolle kasvitarhan hoito olisi varsin edullista ammattia. On luultavaa, ettei siinä ole voittamattomia esteitä, jos on halua köyhillekin marttayhdistyksen hyödyllisyyttä näyttää.²⁴

Ehdotus johtikin konkreettisiin tuloksiin, sillä vuonna 1919 Virolahden kunnan myöntämä 700 markan avustus oli ehdollinen siten, että neuvojat veloitettiin sitä vastaan käymään niissäkin perheissä, jotka eivät olleet marttayhdistyksen jäseniä.²⁵ Tämä osoittaa, että martat kuuluivat paikallisyhteisössä tiettyyn sosiaaliluokkaan; köyhin väestönosa ei kuulunut marttoihin.

Maaliskuussa 1914 yhdistys järjesti kansanopistolla marttapäivät, joilla pidetty juhlapuhe kuvastaa hyvin marttaliikkeessä alusta saakka korostettua vastuun ja velvollisuuden tuntoa: ”Puhuja huomautti, että kun nainen, perheenäiti, on kodin sielu, kodin haltijatar, on siis kodin kunnia myöskin

riippuva hänestä.”²⁶ Sama sanoma kuului myös kutsussa vuosikokoukseen vuonna 1917:

– – tietääkö jokainen martha, että hänen tinkimätön velvollisuutensa on saapua vuosikokoukseen? – – ken velto on, se jääpi pois, mutta sitähan ei kukaan Virolahden martha tahtone olla?²⁷

Säkkijärven ja Virolahden yhdistyksille oli tyypillistä, että samat henkilöt olivat yhdistysjohdossa useita, jopa kymmeniä vuosia. Säkkijärvellä ruustinna Carpén oli todellinen marttatoiminnan dynamo, jolle myönnettiin helmikuussa 1930 lähes 20-vuotisen puheenjohtajan työnsä ansiosta marttojen kultainen ansiomerkki Karjalan marttapiiriliiton kokouksessa. Lehtiartikkelin mukaan Carpén itse ei jaksanut olla tilaisuudessa läsnä ”vanhuuden tähden”²⁸, mutta toimi kuitenkin Säkkijärven marttayhdistyksen puheenjohtajana vielä lähes 10 vuotta tämän jälkeenkin – siis yhteensä 30 vuotta. Virolahdella pastori ja kansanopiston johtaja Konrad Venton puoliso Aini Vento (1884–1964) oli pitkäaikainen marttavaikuttaja, jonka ansiosta kansanopiston tiloja saatiin aina tarvittaessa marttojen käyttöön.

Marttatoiminta siirtyi usein sukupolvelta toiselle. Virolahden marttayhdistyksen pitkäaikaisen johtokunnan jäsenen ja puheenjohtajan, maatalon emäntä Sandra Koukin tyttärestä Sirkka Koukista (1917–1989) tuli ensin liiton konsulentti ja myöhemmin Suomen Marttaliiton toiminnanjohtaja 1947–1957.²⁹

Vahvialan kunta oli Säkkijärveä ja Virolahtea nuorempi. Se muodostettiin vuonna 1921 Viipurin maalaiskunnan, Lappeen kunnan ja Säkkijärven kunnan rajaseuduista. Kunnan alkutaipaleella kaikenlainen yhteistoiminta oli vaikeaa, ”oli autiota ja tyhjää kuin uudisasukkailla ikään”, ja infrastruktuurin ja kunnan toimielinten vakiintuminen vei oman aikansa. Myös yhdistystoiminta käynnistyi siksi hitaammin.³⁰

Vahvialan Nurmin marttayhdistys perustettiin ilmeisesti samaan aikaan kuin Säkkijärven yhdistys, vuonna 1911 ennen kuntarajojen muutosta. Se vietti 25-vuotisjuhlaansa vuonna 1936.³¹ Vahvialan kirkonkylän yhdistyksen perustamisen puolestaan organisoivat emäntä Sohvi Sipiläinen vuonna 1921. Yhdistys järjesti aluksi keittokursseja, puutarha- ja kutomakursseja, näyttelyjä ja illanviettoja, mutta koska ”työ oli uudisraivaajan työtä, toiminnassa seurasi muutaman vuoden väliaika”, kunnes yhdistys perustettiin uudestaan vuonna 1927. Samalla siihen liittyivät paitsi kirkonkylä myös Järvenpään ja Kintereen kylät.³² Kun *Emäntälehdessä* esiteltiin maan uusia marttayhdistyksiä 1.3.1928, olivat näiden joukossa kuitenkin sekä Nurmin että Vahvialan kirkonkylän yhdistykset ikään kuin ne olisi perustettu vuonna 1927. Vaikka marttayhdistyksiä perustettiin,

niitä ei aina heti rekisteröity eikä liittokaan ollut kaikista paikalliskerhoista ja -yhdistyksistä tietoinen.³³

Kun yhdistystoiminta pääsi 1920-luvulla vauhtiin, myös Vahvialassa marttojen määrä kasvoi nopeasti ja hätyytteli asukasluvuun suhteutettuna pian Säkkijärven jäsenmääriä.³⁴ Vahvialassa yhdistyksiä oli lopulta enemmän kuin Säkkijärvellä ja Virolahdella, mutta jälkimmäisissä yhdistykset olivat suurempia ja niihin saattoi kuulua useita kymmeniä kyläkerhoja.

Alma Forstén

Alma Forsténilla oli suuri merkitys Karjalan rannikkopitäjien ja koko maan marttatoiminnalle. Alma os. Lönnroth (1858–1931) avioitui 19-vuotiaana kapteeni Lennart Forsténin kanssa. Pariskunta osti vuonna 1892 Sippolasta Liikkalan kartanon, jonka paikalliset tunsivat Liikkalan hovina. Alma Forstén oli ollut jo aikaisemmin mukana kansanvalistustyössä ja jatkoi sitä uudella kotiseudullaan perustamalla Sippolaan raittiusseuran vuonna 1886.

Läntisen Viipurin läänin maanviljelysnäytelyssä Säkkijärvellä vuonna 1897 oli esillä puutarha- ja juurikasnäyttely. Tästä innostuneena Forsténit alkoivat valmistella Liikkalaan talous- ja puutarhakoulua, joka perustettiin jo huhtikuussa 1898. Alma Forstén otti uuden koulun johtaakseen. Jo aikaisemmin Liikkalaan perustettu meijeri- ja karjanhoitokoulu jäi Lennart Forsténin hoitoon.³⁵

Alma Forstén halusi saada aiempaa laajempia joukot kiinnostumaan kotitalouskysymyksistä. Hän perusti Sippolaan marttayhdistyksen heti maan ensimmäisten joukossa

Nuori kapteenin rouva Alma Forstén valokuvassa vuodelta 1878. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin hän oli mukana perustamassa Liikkalaan talous- ja puutarhakoulua ja yhtä maan ensimmäisistä marttayhdistyksistä Sippolaan.

vuonna 1899 ja kohosi pian yhdeksi Marttaliiton johtohenkilöistä. Sippolan edistyksellinen marttayhdistys sai runsaasti maanlaajuista huomiota, ja siitä tuli esimerkki useille muille yhdistyksille. Sippolassa järjestettiin vuonna 1902 maan ensimmäiset Emäntäpäivät, joista sittemmin tuli yksi marttatoiminnan vuoden kohokohdista ja joita järjestettiin vuorovuosina eri paikkakunnilla – ja järjestetään edelleen. Forstén oli myös ideoimassa Marttojen vuonna 1902 perustettua *Emäntälehteä* ja kirjoitti lehteen usein itsekin.³⁶

Alma Forstén kehitti Sippolan Puutarha- ja maatalouskoulussa marttaneuvojien ammatillista koulutusta. Ensimmäinen neuvokurssi järjestettiin vuonna 1904. Kursseilta valmistuneiden puutarhaneuvojien työn ansiosta puutarhanhoito levisi myös Merikarjalan marttakotien pihoihin. Puutarhaneuvojien opastuksella perustettiin mallipuutarhoja, joissa oli keittiöpuutarhan lisäksi useimmiten myös marjapensaita ja koristekasveja. Näistä yleisimpiä olivat ruusu- ja syreenipensaat, keisarinkruunu, ukonhattu, särjetty sydän ja pioni, joiden perusteella Säkkijärvellä (nykyisin Venäjää) myöhemmin liikkunut kotiseutumatkailija saattoi tunnistaa entisiä asuinpaikkoja. Nimenomaan syreeni oli varma entisen marttakodin tunnuskasvi.³⁷

Puutarhakoulu siirtyi vuonna 1906 Sippolasta Vehkalahden Reitkalliin. Koulu oli hyvä pohja jatko-opintoihin: muun muassa säkkijärväläisen marttakodin tytär Aino Nieminen palasi jatko-opintojen jälkeen Reitkalliin opettajaksi ja toimi sittemmin koulun johtajattarena vuoteen 1960. Myös Marttaliiton konsulenttikunnan esimiehen, Elli Saurion, peruskoulutuksena oli Reitkallin puutarhakoulun opettajakurssi 1922.³⁸

Puutarhavihjelyn ohella Alma Forstén piti kananhoitoa yhtenä marttatoiminnan perustavoitteena. Sippolaan perustettiin mallikanaloita, joiden ohjeilla tuotanto kasvoi. Tavoitteena oli yhtäältä tulla mahdollisimman omavaraisiksi suhteessa Venäjään eli vähentää elintarvikkeiden tuontia, ja toisaalta tukea emäntien taloudellista itsenäisyyttä ja saada näille omaa rahaa käyttöön. Lisää innoitusta Forstén sai vuonna 1904 matkallaan Tanskaan, jonka pienviljelijävaltaisuus teki martta-aktiiviin suuren vaikutuksen. Tanska otettiin esikuvaksi, kun suomalaisia ryhdyttiin kasvattamaan ahkerammiksi ja yritteliäämmiksi. Forsténin mukaan tilojen ei tarvinnut olla suuria ja viljavia, sillä muut toimet, puutarhanhoito, kanojen ja karjankasvatus sekä käsityöt takaisivat riittävän toimeentulon, mikäli yritteliäisyyttä vain oli tarpeeksi.³⁹

Kun Marttaliiton sääntöjä vuonna 1907 tarkistettiin, Alma Forstén katsoi, että toiminnan muoto pitäisi täsmentää nimenomaan ”puutarhanhoidoksi ja kanankasvatukseksi”. Ehdotus ei kuitenkaan saanut liiton johdossa laajempaa kannatusta, sillä sen katsottiin kyllä sopivan maaseudulle muttei kaupunkeihin. Tämä ei horjuttanut Forsténin asemaa Marttoissa; hän oli itsestään selvä valinta vuonna 1924 perustetun Marttojen Etelä-Karjalan haaraosastoliiton puheenjohtajaksi.⁴⁰

Toiminnan tavoitteet – ahkera kodinhengetär vaikuttaa

Naisliikkeiden yhteisenä pyrkimyksenä oli naisten aseman ja oikeuksien parantaminen. Vuosisadan vaihteessa Suomen poliittinen tilanne suhteessa emämaa Venäjään ohjasi kuitenkin naisjärjestöjen tavoitteita naiskysymyksestä kohti koko kansakunnan yhtenäisyyden vahvistamista ja sivistystason nousua. Pyrkimyksenä oli luoda korkeat eettiset ihanteet täyttävä, terve, ahkera ja raitis kansakunta, jota naiset saattoivat tukea sisäistämällä ”keskisäädyn naisen moraalisena ja siveellisenä ryhdin”. Tavoitteen saavuttamisessa naisilla äiteinä ja kasvattajina oli ratkaiseva merkitys.⁴¹

”Kansalle” tavoiteltavaksi katsottujen ominaisuuksien – rehellisyyden, karsivallisuuden, itsehillinnän ja ahkeruuden – rinnalle alkoi 1900-luvun alkuvuosina nousta uusia sivistyksen mittareita, joilla korostettiin taloudellista hyvinvointia: yritteliäisyyttä, säästäväisyyttä ja järjestelmällisyyttä. Niin kutsuttu hygieniavallankumous toi puolestaan mukanaan puhtauden, terveyden ja oikean ravinnon vaatimukset. Tämä oli käytännössäkin tärkeää, sillä suomalaiset asuivat ahtaasti ja asuinolot olivat moni paikoin kehnot.⁴²

Näiden tavoitteiden korostaminen oli osin vastausta todellisiin ongelmiin, osin kotitalousliikkeen – marttojenkin – valistustyöhönsä omaksumaa hygieniailosanomaa, johon liittyi myös ajalle tyypillinen kaupunkilaisuutta ja urbaania elämäntapaa paheksuva juonne. Tämä korostui etenkin 1920- ja 1930-luvun kulttuuri-ilmapiirissä, joka loi kiilaa maaseudun ja kaupungin väliin. Vuosisadan alussa maahan levinnyt puutarhakaupunkiaate oli yksi saman ilmiön, kaupunkipelon, saamista muodoista.⁴³

Marttajärjestön syntyvaiheessa toiminnan päämuodoksi tuli alempien kansankerrosten naisiin suuntautunut ja edellä mainittuihin arvoihin pohjautunut yleinen valistustoiminta, jota marttatyöneuvojat tekivät yksityiskohtaisesti kotikäynneillään. Lisäksi he pitivät luentotilaisuuksia maaseudun, rahvaan- ja työläiskotien naisille mitä moninaisimmista aiheista: ruoanlaitosta, voin valmistuksesta, leivonnasta, saippuankeitosta, kaalin ja juurikasvien viljelystä, kodin ja talouden puhtaanapidosta, lastenhoidosta, sairaanhoidosta, järjestyksen ylläpidosta, kasvatusasioista, kankaankudonnasta ja ompelutyöstä.⁴⁴

Vaikka marttaliike pyrki alusta lähtien olemaan puolueeton ”kaikkien Suomen naisten” järjestö, oli se tosiasiallisesti perustajiensa yhteiskuntaluokkaa ja aatemaailmaa mukaillen porvarillinen liike, ja omalla tavallaan 1800-luvun rouvasväenyhdistysten perillinen. Valistajien ja valistettavien käsitykset perheen eduista saattoivat siksi ymmärrettävästi poiketa toisistaan; viipurilaistaustainen sosiaalidemokraattien kansanedustaja Anni Huotari kyselikin *Työläisnaislehdessä* vuonna 1914 ”herrasrouvilta”, miltä heistä tuntuisi, jos työläisnaiset tunkeutuisivat heidän koteihinsa tarkastelemaan ja määräämään.⁴⁵

Muiden naisliikkeiden tapaan marttaliikkeen tavoitteisiin kuului naisten yhteiskunnallisen aktiivisuuden lisääminen, vaikka se myöhemmin kohdistikin toimintansa pääasiassa kodin seinien sisäpuolelle. Marttajärjestö otti äänekkäästi osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun vuonna 1905 ja vaati muiden naisjärjestöjen rinnalla naisille yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Yhdistyksen luonteen mukaisesti martat korostivat erityisesti äänioikeuden myötä naisille lankeavaa suurta vastuuta. Monien paikkakuntien marttojen yhtenä tärkeänä tehtävänä oli vuonna 1906 herätellä naisia äänestämään. Tämä ei ollut vaikeaa, sillä naisilla oli suomalaisessa kulttuurissa perinteisesti aktiivinen rooli ja lisäksi suomalaisuusliike tarvitsi kaikki saatavilla olevat äänet, joten miehetkin kannustivat naisia äänestämään.⁴⁶

Martat tekivät äänioikeuden eteen yhteistyötä Naisasialiitto Unionin kanssa. Useilla paikkakunnilla pidettiin yhteisiä tilaisuuksia, jossa äänioikeudesta ja ehdokkaista kerrottiin yleisölle. Unionissa oli 550 jäsentä eikä yhtään haaraosastoa Helsingin ulkopuolella, Martoilla taas oli yli 5 500 jäsentä ja 45 haaraosastoa – martat olivat unionilaisille tarpeellinen väylä tavoittaa niitä naisia, jotka muuten eivät olisi yhdistyksen tilaisuuksiin löytäneet. Aktiivisuus palkittiin, kun ensimmäiseen eduskuntaan valittiin 19 naista, heidän joukossaan martat Lucina Hagman (nuorsuomalaiset) ja Dagmar Neovius (RKP).⁴⁷

Marttatoiminnan monista henkisistä ja aineellisista tavoitteista yhdistykset keskittyivät yleensä alkuvaiheessa joihinkin keskeisiksi katsomiinsa muotoihin. Sitten valistus- ja neuvontatyö laajeni useammalle alalle, joilla kotien kaikinpuolista hyvinvointia pyrittiin edistämään. Maaseudulla puutarhan- ja pihanhoidon neuvonta olivat tärkeässä asemassa, koska niiden tuotteilla oli keskeinen asema perheen ruokahuollossa. Rannikkopitäjien marttayhdistyksillä oli usein mereen ja kalan käsittelyyn liittyviä ruokakursseja.

Martoille asetettu vaatimustaso siisteydessä ja kodinhoidossa liikkui jossain ”korkean ja matalan” välimaastossa. Kun marttojen maatalousnäyttely järjestettiin Haminan VPK-talolla 23.–24.9.1908, Virolahden näyttelyesineet keräsivät kiittelevää huomiota, mutta pyhtääläisten näyttelyä ”häiritsi liiallinen herras jäljittely”.⁴⁸ *Haminan Sanomissa* muisteltiin vuonna 1936 vuosisadan alkua seuraavasti:

Siihen [marttajärjestön perustamisen] aikaan kiinnitettiin varsin vähän huomiota asuntojen tarkoituksenmukaisuuteen, siisteyteen ja terveydellisiin näkökohtiin sekä ruokataloutteen puhumattakaan kotien ulkoasusta ja ympäristön ja puutarhan hoidosta. Ne asiat kuuluivat ainoastaan herraskartanoiden harrastuspiiriin – .⁴⁹

Ihanteellisen martan tuli siis jäljitellä herrasväkeä, muttei liikaa.

Marttatoiminnan laajetessa ja toimintamuotojen vakiintuessa organisaation huomattiin kaipaavan keskiportaan hallintoa, piiriliittoja, jotka toimisivat yhdistävinä siteinä Helsingissä sijaitsevan johdon ja maakunnissa sijaitsevien satojen yhdistysten välillä. Etelä-Karjalan ja Karjalan Kannaksen piiriliitot, joilla molemmilla oli toimistonsa Viipurissa, olivat ensin itsenäisiä, mutta liittyivät vuonna 1929 yhteen Karjalan Marttayhdistysten Piiriliitoksi. Säkkijärven Marttayhdistys ja Vahvialasta Houni-Loukon, Kirkonkylän, Nurmin ja Tervajoen Marttayhdistykset siirtyivät Etelä-Karjalan Piiriliiton mukana osaksi uutta piiriliittoa. Liitto sai taloudellista tukea Suomen Marttaliitolta, Karjalan Kulttuurirahastolta, ja useilta yrityksiltä ja yhteisöiltä (Maanviljelyskauppa oy, Suomen Karjalakeskus, SOK, Savo-Karjalan Osakepankki, Fazer, Suomen Sokeri, Suomalainen Säästöpankki, Helsingin Kauppapankki ja Valio) sekä yksityishenkilöiltä. Tuloja saatiin myös kurssitoiminnasta, myyjäisistä ja arpajaisista. Paikallisyhdistysten tuloista kuitenkin vain pieni osa tuli lahjoituksina, valtaosa kerättiin omalla työllä.⁵⁰

Läntisen Viipurin läänin piiriliitto, johon Virolahden Marttayhdistys kuului, muutti nimensä vuonna 1937 Kymenlaakson Marttapiiriliitoksi. Piiriliitot veivät marttatoimintaa harppauksella eteenpäin, sillä keskusjohto ei ollut enää pitkään aikaan kyennyt hallitsemaan kasvavaa organisaatiota. Lisäksi järjestön päätöksenteon Helsinki-keskeisyys kismitti monia marttavaikuttajia, jotka katsoivat, että toiminnan painopiste oli maaseutupitäjissä ympäri Suomea. Vuonna 1935 järjestön sääntöjä muutettiin vihdoinkin niin, että ylin päätösvalta tuli edustajakokoukselle aikaisemman Helsingissä toimineen keskustoimikunnan sijaan. Tässä näkyy hyvin marttaliiton syntyhistoria eli voimakas yhteys pääkaupunkilaiseen Naisasialiitto Unioniin, josta ”itsenäistyttiin” lopullisesti vasta 1930-luvulla.⁵¹

Merikarjalan martat toiminnassa

Marttayhdistysten toiminta perustui alkuvaiheessa palkattuihin neuvojiin. Neuvontatyö tapahtui kädestä pitäen. Neuvojat menivät ihmisten koteihin, jopa asuivat heidän luonaan, ja auttoivat puutarhassa, kodinhoidossa, ruokataloudessa sekä erilaisten kodin tarvikkeiden hankinnassa. He olivat siis liiton ja neuvottaviensa palveluksessa lähes ympäri vuorokauden. Palvelusjakso kesti yleensä yhdestä viiteen kuukautta kerrallaan. Kotikäyntien lisäksi neuvojat auttoivat marttayhdistyksiä käynnistämään toimintaansa. Kotikäynnit veivät neuvojien aikaa ja voimia, sillä toimialueet olivat laajoja ja matkayhteydet esimerkiksi saarille hankalia.⁵²

Työ tuotti kuitenkin tulosta muun muassa puutarhakasvien istuttamisen muodossa. Pihapiireissä oli jo ehkä omenapuita⁵³ ja marjapensaita, mutta nyt

Marttojen puutarhakurssi Säkkijärvellä toukokuussa 1935.

niitä lisättiin. Tähän oli hyvänä apuna marttojen oma taimisto, jossa pidettiin myös hedelmäpuiden jalostuskursseja.⁵⁴ Mansikka- ja keittiökasvimaat olivat sen sijaan harvinaisempia. Loviisassa haastateltu Maila Lund (95 v.) muistaa lapsuudestaan Säkkijärvellä poikkeuksellisen sen, kun yhteen kotikylän kasvitarhoista istutettiin mansikan taimia. Kotien pihapiirit muuttuivat edukseen, mikä vaikutti kokonaisten seutukuntien ilmeeseen.

Puutarhaneuvonnalla pyrittiin muuttamaan väestön yksipuolisia ruokattottumuksia. Se ei yksin riittänyt, vaan mukaan liitettiin säilöntäkurssit ja ruoanlaittokurssit. Neuvonta käsitti kaikki vaiheet siemenestä ruokapöytään: ensiksi perehdyttiin kasvisten viljelyyn, sitten näytettiin, miten kasvikset, marjat ja hedelmät säilötään, ja lopuksi opetettiin tekemään ruokaa uusista elintarvikkeista. Ratkaisevaksi tekijäksi puutarhahoidon ja kasvisten läpimurrossa muodostui vuosien 1917 ja 1918 huono elintarviketilanne. Kun nälänhätä uhkasi, ryhdyttiin käyttämään hyväksi kaikkia mahdollisia elintarvikkeita, sellaisiakin, joita ei ollut käytetty aiemmin.⁵⁵

Anna Matilda – neiti neuvoja -kirjassa neuvojan omissa muistiinpanoissa vuodelta 1916 kerrotaan alkukevään töistä:

Luotu lunta kasvitarhasta, koulutettu tomaatteja, valikoitu perunoita, laitettu lavoja, rakennettu laatikoita, paikattu ikkunoita. Laatikoihin on jo tehty kylvöksiä. Eräitä kasveja on koulutettu, kerran on jopa istutettu kaksi kertaa. Huhtikuun lopulla on päästy kylvämään kasveja lavoihinkin. Toukokuun alkupäivinä ryhdytään jo pihatöihin ja opetellaan kenttämittauksia. Toukokuun lopulla on siirrytty kääntämään ja kylvämään kasvimaata, tekemään kukkapenkkejä, vetämään lantaa kasvimaalle ja kääntämään kompostia. Kesäkuun alkupuolella on puhdistettu pihaa, kylvetty lavaan monivuotisten kukkien siemeniä ja istutettu sekä kylvetty kukkapenkkejä. Herneet on kepitettävä.⁵⁶

Neuvoja kertoo edelleen pitkän kesää tapahtuvista puutarhatöistä aina loka-kuun alkuun, jolloin pidettiin juurikasvien nostotalkoot. Tämän jälkeen kerrotaan juurikasvinäyttelyistä ja juurikasvien varastoinnista. Porkkana ja etenkin punajuuri olivat uusia puutarhaviljelykasveja Merikarjalassa.⁵⁷ Vielä 1920-luvun alussa neuvonta oli keskittynyt puutarhaneuvontaan, joka oli helppoa ottaa vastaan, koska siitä oli selvää hyötyä neuvottaville. Satoa oli mahdollista myydä ja ennen kaikkea siitä saatiin hyvä lisä omaan ruokapöytään monipuolistamaan ruokataloutta.⁵⁸ Kunnianhimoakin löytyi: Säkkijärven, Virolahden ja Vahvialan marttayhdistykset keräsivät usein palkintosijoja erilaisissa puu- ja kasvitarhanäyttelyissä.⁵⁹

Virolahdella toiminut neuvoja Lyyli Dufva vahvisti helmikuussa 1927, että puutarhaneuvonta oli tuottanut tulosta. Yhdistyksessä oli nyt jäseniä 500 eli jäsenluku oli ”tavattomasti kasvanut viime vuosina”. Omenapuiden kanssa oli vielä paljon töitä, mutta keittiökasvien kylvössä ja harvennuksessa eivät useimmat enää neuvoja tarvinneet. Taimia, etenkin omenan ja marjapensaiden, silti istutettiin, ja kanojen hoitajille annettiin yhä neuvoja. Lisäksi annettiin vinkkejä säilöntään.⁶⁰

Rannikkopitäjäläisten ruokataloudessa kalalla oli merkittävä asema, joten kaikki siihen liittyvä kurssitus koettiin tärkeäksi. Marttojen erikoiskurssien aiheina olivatkin kala, silakka ja silli. Myös kalojen savustuskursseja järjestettiin. Naiset olivat tottuneet kalasaaliiden käsittelyyn, kalojen irrottamiseen verkoista ja edelleen toimituksiin aina Pietariin saakka. Kalaruokien ohella jokaisella pitäjällä oli oma perinneruokansa, joita yhä edelleen valmistetaan: Virolahdella hapanvelli ja säkkijärveläisillä hapanlohko ja hakkoopiirakka. Näiden vaatimattomien ruokien raaka-aineet saatiin omasta taloudesta. Sanottiin,

että talven yli selviää, kun perunan ja juureksien lisäksi on tiinu puolukoita, suolasieniä sekä kalaa ja lihaa tönkkösuolattuna.⁶¹

Marttojen neuvontaan kuuluivat myös käsityökurssit, jotka saattoivat pisimillään kestää jopa kuusi kuukautta. Kurssitoimintaa tuki ruustinna Carpénin Säkkijärvelle vuonna 1904 perustama naiskotiteollisuuskoulu. Koulussa opetettiin kutomista ja ompelua. Lähipitäjistä tulleet oppilaat kutoivat erilaisia hyötykankaita omista materiaaleistaan ja oppivat lankojen käsittelyä kaikkine vaiheineen värin tekoa ja värjäämistä myöten. Merkittäviä oppilastoita oli kansallispuvun sekä oman pitäjän kuvapeiton valmistaminen itselle. Sittemmin kangaspuilla kudotut tekstiilit oli helppo tehdä kotona. Samoin ompelutaito oli merkittävää. Se nousi arvoonsa sodan ja jälleenrakentamisen aikana, kun naiset pystyivät uusiovalmistamaan erilaisia vaatteita; sotilaiden asepuvuista ja mantteleista saatiin käyttövaatteita koko perheelle.⁶²

Monipuolisen kurssitoiminnan ja kotineuvonnan ansiosta marttatyön merkitys kotien kohentajana oli todella suuri. Kodit siistiytyivät ja kaunistuivat varsinkin, kun kutomakursseilla kudottiin paljon tekstiilejä. Nämä saivat kodeissa näkyvän paikan ja muuttivat kotien ilmettä. Interiöörejä uudistivat esimerkiksi ikkunoihin ilmestyneet ensimmäiset verhot. Kursseilla kudottiin myös paljon mattoja, seinävaatteita, ryijyjä ja pöytäliinoja.

Vaikka Marttaliiton kansallisen tason tavoitteet olivat sekä moraalisuudessaan yleviä ja käytännössä kunnianhimoisia, nousi paikallistasolla jäsenille usein tärkeämmäksi yhdistysten tarjoama sosiaalinen kanssakäyminen, eivätkään niinkään uudistukset, joille yhteisön omat perinteet loivat välillä vastustusta. Marttojen suosituimmaksi toimintamuodoksi nousivatkin marttaillat. Niitä järjestettiin jäsenten kotona sovittuina iltoina viikoittain tai harvemmin, pääasiassa talvisaikaan, ei niinkään kiireisellä kesäkaudella etenkin kylvö- ja sadonkorjuu-aikaan. Illat kuuluivat yleensä käsityötä tehden, ja niissä hyödynnettiin vanhoja tapoja iltapuhdetöistä ja seuraleikeistä. Usein tilaisuuksiin järjestettiin esitelmiä, puheita, järjestölehden (*Emäntälehdet*) lukua, laulua ja pienet arpajaiset. Marttatoiminta koettiin koko kylän yhteiseksi asiaksi. Iltoihin kuului myös talon emännän järjestämä kahvitarjoilu.⁶³

Marttaillat eivät olleet yksin naisten iltoja, vaan usein miehet olivat kyytimiehinä mukana tapaamassa marttatalon isäntää ja muita mahdollisia isäntiä. Näin oli myös muualla Suomessa. Mukana oli monesti nuoria, mikäli marttatalossa oli heidän ikätovereitaan. Kaiken kaikkiaan marttaillat olivat erittäin merkittäviä kylien sosiaalisessa kanssakäymisessä.⁶⁴

Yhdistyksen virallisissa kokouksissa käsiteltiin kerhon sisäisiä asioita sekä valittiin edustajat koko pitäjän kattaviin kokouksiin, missä usein oli mukana myös muiden kyläkerhojen marttoja. Piiriliiton kokoukset pidettiin Viipurissa.

Vuosikokoukseen osallistuminen oli merkittävä tapahtuma martoille. Perimätiedon mukaan matka ei ollut yksin kokousmatka, vaan siihen yhdistettiin ostosten tekoa ja sukulointia.

Me ja muut – martat järjestökentällä

Marttojen alkuvaiheen nopea jäsenmäärän kasvu oli vakiinnuttanut sen aseman yhtenä voimatekijänä maan naisjärjestöjen kentällä, mutta laakereillaan ei sopinut levätä; kilpailevia naisjärjestöjä syntyi myös kotitalouden alueelle, jota Martat olivat perinteisesti pitäneet omana tonttinaan. Martat muodostui tärkeäksi osaksi Suomessa 1920-luvulta lähtien voimistunutta talonpoikaista liikettä, joka vaikutti politiikassa pääasiassa maalaisliiton, talouselämässä peltervolaisen osuustoimintaliikkeen ja järjestöpuolella maamiesseurojen, nuorisoseuraliikkeen ja osittain raittiusliikkeenkin muodossa. Tästä huolimatta Martat pyrki voimakkaasti profiloitumaan epäpoliittiseksi liikkeeksi ja torjui kaikki väitteet porvarillisuudesta, joita sateli lähinnä työväen naisyhdistysten suunnalta.⁶⁵

Yhteys näkyi muun muassa Virolahdella, jonka marttayhdistyksen liittymistä kieltolakiliikkeeseen perusteltiin *Haminan Lehdessä* helmikuussa 1927 seuraavasti:

Marttayhdistys tahtoi kulkea käsi kädessä maanviljelysseuran kanssa, sillä tarkoitushan molemmilla on sama, isänmaan kamaran viljavaksi saattaminen. Siksipä martat Virojoen suuressa karjanäyttelyssä kantoivat puolestaan osan päivän kuormasta pitämällä huolen monipuolisesta ravintolasta – – Tänä siveellisesti vaikeana aikana, jolloin joskus näyttää siltä kuin koko armas, kalliilla hinnalla ostettu isänmaamme olisi tuomittu alkoholimyrykyn tuhoamaksi, tahtoo yhdistys teroittaa raittiuden suurta merkitystä kaikille jäsenilleen – – Siksipä onkin yhdistys kokonaisuudessaan liittynyt jäsenenä Kieltolakiliiton Kymenlaakson aluejärjestöön.⁶⁶

Marttaliitto sai poliittista tukea maalaisliitolta, edistyspuolueelta ja RKP:lta 1920- ja 1930-luvulla, ja kaikki vuosien 1920–1950 välillä valitut maalaisliiton naispuoliset kansanedustajat toimivat joko Martoissa tai Maatalousnaisissa, joka oli ”suurempien” tilojen emäntien järjestö. Vaikka sosiaalidemokraatit pitivät Marttoja porvarillisena järjestönä, ei Suomen Sosialidemokraattisen työläisnaisliiton kotitalousohjelma juuri poikennut Marttojen tavoitteista. Ja Martat puolestaan tukivat täysin työläisnaisliiton johtajaa Miina Sillanpäättä, kun hänet valittiin ministeriksi Väinö Tannerin hallitukseen vuonna 1926. Liit-

tojen voimasuhteista kertoo, että vuonna 1929 Työläisnaisten liitossa oli 1 800 jäsentä, kun Martoissa jäseniä oli yli 30 000.⁶⁷

Kaikki naisjärjestöt jäivät vähitellen vuonna 1920 perustetun naisten maanpuolustusjärjestö Lotta Svärdin varjoon. Lottaliike saavutti suurta kannatusta kaikkialla maassa, myös eteläisessä Karjalassa. Yli 220 000 jäsenellään Lotta Svärd oli 1930-luvun lopussa maailman suurin naisten maanpuolustusjärjestö. Oli yleinen käsitys, että Martat oli vanhempien naisten yhdistys ja Lotat nuorempien. Arveltiin myös, että jälkimmäisiin kuuluminen oli vaativampaa, sillä jäsenyyteen vaadittiin ”enemmän koulutusta”. Monella paikkakunnalla oli silti yleistä olla molempien yhdistysten jäsen samaan aikaan, ja yhdistykset sopivat tapaamisensa niin, etteivät ne menneet päällekkäin. Kotiseutuaktiivi ja Virolahden kunnanlääkäri Eero Carpén (s. 1929) koki, että etenkin virolahtelaiset naiset olivat hyvin lottahenkisiä.

Oli muitakin alueita, joilla lottajärjestö vei voiton: Kannaksella kymmenkunta marttayhdistystä muutettiin kokonaisina ja sellaisinaan lottayhdistyksiksi. Toisaalta lottien nousu järjestökentälle auttoi marttoja siinä mihin nämä olivat pitkään pyrkineet, ”valkoisen” maineen karistamiseen. Kun lotat miellettiin selvästi porvarilliseksi, jopa oikeistolaiseksi järjestöksi, martoille tuli mahdolliseksi profiloitua puolueettomana järjestönä ja ottaa etäisyyttä sisällissodan heittämään valkoiseen varjoon.⁶⁸

Martat joutuivat kamppailemaan paikastaan paitsi toisia naisjärjestöjä myös toisia kotitalousalan järjestöjä vastaan. Kun vuonna 1911 aloittanut Suomen Naisten Kansallisliitto (nyk. Naisjärjestöjen Keskusliitto) perusti vuonna 1921 Kotitalouskeskuksen eli kotitalouksien edunvalvontaa harjoittaneen alaosaston, Martat ottivat asian niin raskaasti, että erosivat Kansallisliitosta kymmeneksi vuodeksi. Maatalousseurojen Keskusliitto puolestaan oli kiinnostunut yhdistämään marttatoiminnan omaan toimintaansa 1920-luvun lopulla, mistä Martat eivät luonnollisestikaan innostuneet vaan pitivät kiinni itsenäisyydestään.⁶⁹

Kotitalouksien valistaminen alettiin 1920-luvulla nähdä kaikissa naisjärjestöissä tärkeäksi väyläksi vaikuttaa, mikä toisaalta nosti Marttaliiton asemaa, mutta toi samalla kilpailua sen aikaisemmin hallitsevalle alueelle. Marttaliitolla ja muilla kotitalousjärjestöillä oli merkittävä rooli nuoren tasavallan ”sosiaalihuollossa”; sivistyneistön kansanvalistusprojekti muuttui laajapohjaiseksi kotitalousliikkeeksi, jossa pyrittiin neuvontajärjestöjen työllä korvaamaan yhteiskunnan olematonta sosiaalipolitiikkaa. Porvarillinen naisliike, johon Martatkin asiaa korostamatta mielellään kuuluivat, vaatikin kotitalouden aseman tunnustamista uuden valtiolaitoksen keskiseksi kansantaloudelliseksi osaksi.⁷⁰

Neuvonta vähenee, teemavuodet tulevat

Vielä 1920-luvulla voimissaan olleesta suorasta neuvonnasta alettiin Martoissa 1930-luvulla vähitellen luopua. Neuvojat pitivät kotikäyntejä hankalina sekä poliittisista että sosiaalisista syistä, ja ne olivat neuvojille myös fyysisesti raskaita, kun piti taivaltaa talosta toiseen. Neuvojen valmennuskurssilla huhtikuussa 1934 käsiteltiinkin aihetta ”Mitä nykyaika neuvojalta vaatii”.⁷¹ Tavoitteena oli luopua henkilökohtaisesta neuvonnasta ja kotikäynneistä. Sen sijaan naiset tulisi koota kurseille, joissa olisi määrätty teema. Joukkoneuvontaa puolsi se, että Marttojen jäsenmäärä oli kasvanut ja neuvojen voimavarat rajallisia.⁷²

Paikallistasolla neuvojen roolin muutos näkyi kurssitoiminnan laajenemisena, kun yksi neuvoja saattoi nyt kotikäyntien sijasta kurssittaa suuren joukon ihmisiä. Toiminnan painopiste siirtyi alkuvaiheen kasvimaan- ja puutarhanhoidosta laajemmin kotitalouteen. Virolahden Martoissa kurssitoiminta oli 1930-luvulla vilkasta, ja aihepiireinä olivat kompostin ja käymälän hoito, säilöntä, patjanteko, puiden- ja pensaiden leikkaus, kodinhoito, värjäys, tallukanteko, ompelu-, kutoma-, teurastus, ruoanlaitto sekä hautaseppeleen teko.⁷³

Muusta toiminnasta kertovat tarkemmin paikallislehdet: Virolahden Marttayhdistyksen työsuunnitelmaan kuului vuonna 1934 toimihenkilöiden kurssi Virolahden kunnantalossa, jonne osanottajiksi toivottiin Virolahden ja Miehikkälän marttoja, samoin kodinhoito- ja kasvinsuojelukurssit sekä erilaisia kilpailuja. Lisäksi järjestettiin emäntä- ja isäntäpäivät Harjun maanviljelyskoululla. Vahvialan kirkonkylän Marttayhdistys puolestaan järjesti vuonna 1939 ensiapukurssin terveydenhoidossa sekä viikon kestävän ruokatalouskurssin, ”jolla erikoisesti opetetaan aamiais- ja perunaruokien valmistusta”. Samoin päätettiin pitää ”tavanomaiset hautausmaanhoitopäivät”. Ompeluiltoja jatkettiin edellisen vuoden tapaan, ja kesäksi suunniteltiin arpajaisia.⁷⁴

Valtakunnalliset teemat tulivat Marttaliiton ohjelmaan vuonna 1933. Karjalan Marttapiiriin toiminnanjohtaja Manja Haltia näki valtakunnalliset teemat positiivisina ja kirjoitti vuonna 1949:

Teemavuodet toivat marttatoimintaan selkeän ohjelmarungon, jolle työ kaikissa eri marttaporissa rakentui paikallisten tarpeiden ja mahdollisuuksien mukaan. Kaikki yhdistykset ja kerhot eivät jaksaneet heti päästä uuteen yleisaiheeseen käsiksi, vaan aloittelivat vasta kenties edellisen vuoden ohjelmaa ja kaikkein hitaimmat sulattelivat vielä kahden vuoden takaisia yleisaiheita. Tämä oli asialle vain eduksi, sillä näin saatiin marttojen toimintaan sitä syvyyttä ja perusteellisuutta, jota silmällä pitäen keskittämisyrittämykset oli ohjelmaan otettukin.⁷⁵

Alkuvuosien teemat olivat hyvin konkreettisia ja opit tulivat usein todelliseen tarpeeseen. Esimerkiksi vuonna 1935 ilmavuoden aikana opeteltiin silloin laajalle levinneen tuberkuloosin torjuntaa kotitalousneuvonnallisin keinoin: tuuletettiin huoneita ja opeteltiin laittamaan vuodepotilaille sopivaa ruokaa. Sitten teemat tulivat abstraktimmiksi, ja yhdistykset alkoivat valita harvemmin marttailojensa aiheita niiden mukaan. Teemavuodet ja neuvonnan entistä suurempi korostus merkitsivät paikallisella tasolla piiriliiton kontrollin kasvua sekä pyrkimystä toimintamuotojen muuttamiseen ja yhdenmukaistamiseen.⁷⁶

Marttaliiton teemavuodet

- 1933 Raakaravinto, komposti, makki
- 1934 Vuode ja teurastusjätteet
- 1935 Ilmavuosi
- 1936 Vesivuosi
- 1937 Lämpövuosi
- 1938 Valovuosi
- 1939 Lepovuosi
- 1942 Pulantorjuntavuosi
- 1943 Omavaraisuvuosi
- 1944 Vaatetusvuosi
- 1945 Jälleenrakennusvuosi
- 1946 Kotipuutarhavuosi
- 1947 Villavuosi
- 1948 Nuorisovuosi
- 1949 Juhlavuosi

Vuoden 1936 Marttaliiton valtakunnallinen teema oli vesi ja yleisaihe ruokataloudessa kalojen käyttö. Kerhoissa ja yhdistyksissä pidettiin ruokakursseja, ja kalaruokia sekä kalankäsittelyä esiteltiin kymmenissä näyttelyissä. Marttaliitto valmisti kalojen käsittelyä esittävän tauluston, joka kiersi asetelmineen koko vuoden piiriliittojen ja yhdistysten järjestämällä emäntäpäivillä, juhlissa ja näyttelyissä. Lisäksi julkaistiin 5 000 kappaleen postikorttipainos aiheesta ”Tavalliset ruokakalamme”.

Emäntälehdessä syksyllä 1930 kirjoittanut maisteri Laitinen näki, että Suomen selviäminen maata koettelevasta pula-ajasta oli pitkälti emäntien vastuulla. Martat painottivat, että pulakauden vaatehankinnoissa ei tulisi ostaa ulkomaisia kankaita eikä muita pukeutumistarpeita. Lisäksi kannustettiin keräämään sienä ja marjoja metsästä. Marttaneuvojat saivat 1930-luvun

pula-aikana kunnilta erityistehtäviä. Vuonna 1933 heidän tuli opastaa kunnan alueella asuvia vähävaraisia perheitä, joiden oli valtion ja kunnan tuella tarkoitus tuottaa palstaviljelyllä tarvitsemansa perunat, juurekset ja vihannekset. Tavoite oli vähentää kuntien köyhäinhoitomenoja siten, että köyhimmät perheet saatiin itse tuottamaan osa elintarvikkeistaan. Valtionapua saavana järjestönä Marttaliitto velvoitettiin opastamaan ja myös valvomaan niin kutsuttua palstaperheiden toimintaa. Palstaviljelyn uskottiin olevan viljelijöille itselleen paras keino elintarvikkeiden hankkimiseen. Pyrkimyksenä oli osittaisen omavaraisuuden saavuttaminen kaikissa kotitalouksissa. Tätä tavoitetta eli kotien omavaraisuuden kasvattamista kotitalousneuvonnan avulla käytettiin Martoissa perusteena avustuksia haettaessa.⁷⁷

Martat itse pitivät kotitalousneuvontaa myös ehkäisevänä köyhäinhoitona. Sotaa edeltävinä viimeisinä rauhan vuosina suomalaisen yhteiskunnan taloudellisen tilanteen kohentuminen näkyi siinä, että monista marttaneuvonnan aiemmista kohteista oli tullut järjestön aktiivisia jäseniä.⁷⁸

Marttojen lapsi- ja nuorisotoiminta

Martat katsoivat jo järjestön perustamisvaiheessa, että yksi sen tärkeimpiä tehtäviä oli lasten ja nuorten kasvattaminen ja vaaliminen. Lapsille ja nuorille ryhdyttiin järjestämään hyödyllistä vapaa-ajan toimintaa, joka laajeni vuosi vuodelta, kun kerhojen ja kerholaisten lukumäärä kasvoi. Lapsilla oli omat puutarhapalstansa ja kukkapenkkinsä. Työstään he saivat palkinnoksi muun muassa marjapensaita, mansikantaimia ja ruusupensaita. Marttayhdistyksen neuvoja kävi ohjaamassa lapsia, ja myös kansakoulunopettajien ja maatalousopettajien tiedetään toimineen hyvänä apuna kerhotyössä.⁷⁹

Virallisesti tärkein päämäärä oli ammattitaidon opettaminen maalaisnuorisolle. Kerhotyöllä nuorisosta haluttiin kasvattaa ihanteiden mukaisia maataloustuottajia: ammattitaitoisia maanviljelijöitä ja yritteliäitä kansalaisia. Kun maatalouskerho-nimitys (myöhemmin 4H-järjestö) oli vielä tuntematon, samaa tehtävää hoitivat lasten- ja nuorten marttayhdistykset. Niiden kautta kotitalousneuvojat saattoivat jakaa ammatillista opetusta ja tietoutta myös sellaisiin koteihin, jotka olisivat muuten jääneet osattomiksi neuvonnasta. Uusia asioita pyrittiin siis juurruttamaan koteihin nuorison kautta.⁸⁰

Marttakotien tyttäret olivat pienestä pitäen äitiensä ja isompien sisarusten mukana marttatoiminnassa. Varsinaisesta, järjestetystä pikkumarttatoiminnasta on Marttayhdistyksen vuosikirjassa ensimmäinen maininta vuodelta 1920, ja 1930-luvulla toiminta oli jo vakiintunut osaksi Marttaliiton virallista ohjelmaa. Pikkumarttoja aktivoitiin monin tavoin: oli askartelukerhoja, kasvi-

tarhaviiljelyä sekä ruokatalouden ja kodinhoidon opetusta. Kun osa pikkumartoista liittyi maatalouskerhotoihin, osa jatkoi edelleen Marttajärjestön yhteydessä. Marttaliitto palkkasi vuonna 1944 nuoria varten oman toimihenkilön, jolle kuului pikkumarttatoiminnan johto, suunnittelu ja valvonta. Samoihin aikoihin pikkumartta-nimitys muutettiin muotoon marttatyöt.⁸¹

Paikallistason lapsitoiminta nousee esiin *Emäntälehdessä* kertomuksessa Karjalan Kannaksen marttojen retkestä Virolahdelle: ”Koukin kylällä Virolahdella – reipas marttaneuvoja oli vastassa. Neuvoja, nti Tyyne Rautio, on ollut useamman vuoden Virolahdella ja tehnyt siunauksellista työtä kotien hyväksi – lapsilla on kodeissa kasvimaita, joita neuvoja johtaa, ja niille lapsille, jotka eivät vielä käy koulua on neuvoja pitänyt leikkikoulua.”⁸² Myös Vahvialan kirkonkylän yhdistys piti lapsille kasvitarhakerhoa.⁸³ Säkijärvellä pidettiin talvella 1921–1922 viisi kuukautta kestäneet lastukorikurssit nuorille, ja erilaisia muita kursseja järjestettiin myöhemminkin. 1930-luvun alussa nuorille suunnattuun marttojen maatalouskerhoon kuului 250 jäsentä.⁸⁴

Marttatoiminnan yhteydessä mainitaan myös diakonissatoiminta eli kristillinen tyttö- ja poikatyö, joilla oli vahva yhteys paikallisiin seurakuntiin.⁸⁵ Yhdistykset palkkasivat 1920-luvun alussa diakonissoja, joiden tehtävänä oli koota lapsia sunnuntaisin pyhäkouluun ja seurakunnan lähetysompeluseuroihin. Säkijärven marttayhdistyksellä oli vuosina 1921–1933 oma diakonissa, jonka ”alkuperäisenä tehtävänä oli erikoisesti innostuttaa lapsia ja nuoria kaikkeen hyvään ja vakavaan”. Tavoitteena oli herättää lapsissa uhrimieltä sekä rakkautta lähetystyöhön ja henkisiin harrastuksiin. Lisäksi diakonissat kävivät vanhojen ja köyhien luona. Myöhemmin diakonissat keskittyivät kokonaan sairaanhoitoon ”olosuhteiden pakosta”.⁸⁶

Nuorisotyö nostettiin esiin myös Säkijärven marthaemon ruustinna Carpénin täyttäessä 80 vuotta keväällä 1937. *Emäntälehdessä* sen merkitystä korostettiin arvostavaan sävyyn:

Ne 14 vuotta, jotka rva Carpén hoiti Kittilän pappilan emännyyttä, lähensivät häntä seurakuntansa koteihin – Muutto Säkijärvelle vuonna 1898 – ja halu ohjata ja neuvoa vähäväkisiä johti hänet marttatyöhön – Säkijärvellä on marttojen toimesta järjestetty 427 puutarha-alan kurssia, 225 erilaista ruoka- ja talousneuvonnan ja kodinhoidon kurssia sekä lukuisasti muuta neuvontaa – erityisen rakas rva Carpénille on kuitenkin ollut kerhotyö, sairaanhoidon neuvonta ja kristillinen poika- ja tyttötyö, joka antamalla kehitysiässä tarkoituksenmukaista askartelua estää heidät joutilaisuuteen joutumasta ja ohjaa heidät oikealle ladulle.⁸⁷

Marttojen lapsille ja nuorille suunnattuun kerhotoimintaan osallistuttiin paikkakunnilla runsaasti. Se tarjosi nuorille mielekästä ja hyödyllistä tekemistä ja kartutti myös ammatillisia taitoja. Lisäksi Martat saivat usein nuorisotyön avulla ujutettua uusinta kotitaloudellista ajattelua niihinkin koteihin, joissa pidettiin kiinni vanhoista tavoista ja tottumuksista.

Suuri Rantatie mahdollistaa koulutuksen

1900-luvun alku oli Viipurin läänissä aktiivista oppikoulujen perustamisen aikaa. Yhteiskoulu oli maalaiskunnissa ainoa mahdollinen oppikoulumuoto, sillä tyttö- ja poikakouluihin ei olisi riittänyt oppilaita. Ennen itsenäistymistä oppikouluja oli Haminassa, Säkkijärvellä ja Viipurissa. Monet marattaäidit osallistuivat aktiivisina oppikoulujen tukemiseen ja lähettivät niihin lapsiaan. Suuri Rantatie mahdollisti nuorten hakeutumisen opintielle juuri idän suuntaan Säkkijärvelle, Viipuriin ja jopa Pietariin.⁸⁸ Virolahti sai oman oppikoulunsa vasta sodan jälkeen, kun evakkoon tullut Koiviston yhteiskoulu asettui Virolahdelle. Varmaa on, että monissa marttakodeissa lasten yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen saamista pidettiin tarpeellisena.⁸⁹

Ammatillista koulutusta oli kolmessa kunnassa tarjolla enemmänkin: Virolahdella Harjun maanviljelyskoulu ja vuodesta 1922 lähtien myös kalastajakoulu, Säkkijärvellä miesten (puutyö ja maalaus) ja naisten (kudonta ja ompelu) kotiteollisuuskoulut ja Vahvialassa metallityökoulu. Lähellä sijaitsi myös Reitkallin puutarhakoulu Vehkalahdella.⁹⁰ Oppilaitoksiin tehtiin opintomatkoja ja oppilaitokset järjestivät alan kurssseja martoille. Oppilaitoksissa myös juhlittiin:

Virolahden marttayhdistyksen kesäjuhla vietetään Harjussa ensi sunnuntaina. Harjun maatalouskoulu on jo itsessään nähtävyys kaikille martoille kuin maitelkin – ja marattojen ravintola on kuten ennenkin, halpa ja herkullinen. Tervetuloa siis kaikki ympäristöpitäjien maratat matteineen juhlimaan!⁹¹

Syrjäkylillä ei kuitenkaan ollut juuri koulutusmahdollisuuksia tai perheen vähävaraisuus oli esteenä opintien jatkamiselle. Pienviljelijöiden ja työläisten tyttäret eivät liioin päässeet helposti kansanopistoon tai emäntäkouluun, joten marattayhdistysten pitkät ja monipuoliset kurssit tarjosivat monille kaivatun mahdollisuuden saada uusia, jopa ammattiin valmistavia oppeja. Marttaneuvonta tavoitti laajemman naisjoukon koulutustoiminnan piiriin.⁹²

Suuri Rantatie (Alempi Rantatie) kulki Virolahden, Säkkijärven ja Vahvialan kautta Viipuriin, josta matkaa saattoi jatkaa Pietariin saakka. Maanteitse pääsi

Virsun talon pihamaa Säkkijärven Salajärvellä ennen sotia.

myös muualle Suomeen. Rantatien varrella olevat pitäjät olivat neuvontapalveluissa ja muissa oheistoiminnoissa etuoikeutetussa asemassa. Kun linja-autoliikenne alkoi 1920-luvulla ja laajeni 1930-luvulla, kulkuyhteyksien parantuminen helpotti marttojen mahdollisuuksia osallistua retkiin ja opintomatkoihin. Virolahden martat kävivät ainakin Kurkijoella, Reitkallin puutarhakoululla, Imatralla, Orimattilan kotitalousopistolla ja Järvenpään kotitalousopettajaopistolla.⁹³ Vahvialasta puolestaan suunniteltiin 1939 retkeilyjä marttapiiriliiton 10-vuo-

tisjuhlaan Viipuriin ja Suomen Marttaliiton 40-vuotisjuhlaan Helsinkiin. Linja-autojen vakiovuorot kulkivat Kotkasta ja Haminasta Viipuriin.

Martat osallistuivat omien pitäjien ja Viipurin maatalousnäyttelyihin. Niihin vietiin näytille omia töitä ja opittiin uutta muiden töihin tutustumalla. Viipurinlahden läntisen rannikkoseudun martat olivat näyttelytoiminnan uranuurtajia, sillä Suomen tiettävästi ensimmäinen kotitalousnäyttely pidettiin 23.–24.9.1908 Haminan palokunnan talolla. Sen järjestelyssä oli mukana Virolahden haaraosasto. Näyttelyssä oli esillä yli 400 vihannes- ja säilykeryhmää sekä satoja käsitöitä. Pihamaan reunuksella oli 46 kanaryhmää (kukko ja kolme kanaa) sekä varta vasten 50 kanalle rakennettu mallikanala.

Vuonna 1913 järjestettyyn Pietarin kotiteollisuusnäyttelyyn rannikkopitäjien martat lähettivät paikkakunniltaan kokoamiaan erilaisia käsitöitä. Vuonna 1928 martat lähettivät Viipurin läänin maanviljelysseuran puu- ja kasvitarhanäyttelyyn vihanneksia ja osallistuivat kasvitarhanäyttelyihin myöhemminkin. Puutarhaviljelyn kehittämisestä kertovat myös ne monet retket, joita tehtiin Harjun maanviljelyskoululle, Vehkalahdelle Reitkallin puutarhakoululle, Viipurin puutarhanäyttelyihin ja kauemmaksikin. Suomen yleisessä XIII maatalousnäyttelyssä Viipurissa vuonna 1932 marttoja palkittiin marttayhdistysten 5-vuotistoiminnasta. Tällöin Säkkijärven marttayhdistys sai hopeatilan. Huomionarvoinen tapahtuma oli myös Karjalan marttayhdistysten piiriliiton 1934 järjestämä vuodevaatenäyttely Viipurissa.⁹⁴

Martat toimivat emäntinä useissa juhlatilaisuuksissa ja muun muassa maatalousnäyttelyissä ravintolanpito oli marttojen vastuulla. Suuret juhlat vaativat martoilta aina paljon työtä ja järjestelyjä. Erityisesti näyttelytoiminnan vilkastuminen 1930-luvulla oli martoille työllistä aikaa. Myyjäisten yhteydessä martoilla oli ravintola, jonne houkuteltiin yleisöä kahvilla ja marttojen hyvällä pullalla. Pienempien juhlien sattuessa muonitettiin oman marttakerhon voimin, mutta suurempiin tilaisuuksiin tarvittiin avuksi naapurikerhoja tai jopa naapuriyhdistyksiä. Yhdistykset järjestivät emäntä- ja kodinpäiviä, hengellisiä ja maallisia juhlia sekä erilaisia kokouksia, joissa tarvittiin suurempaa tai pienempää muonitusta.⁹⁵

Marttojen sotien aikainen työpanos

Keväällä 1918 pidettiin Viipurissa ja Sortavalassa erityiset sotamarttakurssit. Kurssit oli tarkoitettu opettajille, neuvojille ja martoille, ja ne rahoitettiin Suomen Gummitehtaan perustajan Eduard Polónin lahjoituksen turvin. Niillä luennottiin muun muassa puhdistustehtävistä, tarttuvien tautien ehkäisemisestä, lastenhoidosta ja puutarhanhoidosta. Kurssin jälkeen sotamartat lähtivät eri puolille Karjalaa neuvomaan ihmisiä sotaa seuranneesta pula-ajasta selviämisessä ja raivaamaan sodan jälkiä. Toukokuussa 1918 Karjalassa toimi ainakin 700 sotamarttaa (ja koko itäisessä Suomessa arvioiden mukaan toista tuhatta). Martat olivat valkoisten puolella. Sotamarttatoimintaa on tutkimuksissa pidetty vuonna 1920 perustetun Lotta Svärd -järjestön esikuvana.⁹⁶

Karjalan, etenkin rajaseudun arkeen kuuluivat sisällissodan jälkeenkäin aika ajoin toistuneet pakolaisvirrat. Useimmat kulkijat arvelivat palaavansa koteihinsa olojen rauhoituttua. Suurimpia virtoja kuljettivat punaisten pako Venäjälle keväällä 1918 (yli 6 000 henkeä), inkeriläisten pako Suomeen 1920 (noin 8 500) sekä Kronstadtin kapinasta johtuneet joukkovaellukset 1921 (noin 6 500). Huomattava oli myös suomalaisten siirtotyöläisten joukko, joka oli mennyt Pietariin ennen lokakuun vallankumousta ja pyrki takaisin vuosina 1918–1921.⁹⁷

Sodan jälkeisten sekasortoisten olojen rauhoituttua marttayhdistykset omaksuivat nopeasti kansallisen eheyttäjän roolin. Tätä voimisti suojeluskuntatoimintaan tiiviisti liittyneen Lotta Svärd -järjestön nousu naisjärjestökentälle, sillä se vahvisti mielikuvaa Martoista puolueettomana, kaikille avoimena järjestönä. Järjestöjen painopisteet erosivat selvästi toisistaan: martat keskittyivät kotitalousneuvontaan ja lotat vapaaehtoiseen maanpuolustukseen.

Talvi- ja jatkosodan aikana naisjärjestöjen painoarvo kasvoi entisestään. Marttaliitto liittyi muiden suurien naisjärjestöjen, Lottien, Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton ja 1939 perustetun Suomen Naisten Työ-

valmiusliiton tapaan vapaan huoltotyön organisaatioon Suomen Huoltoon. Siellä sovittiin työnjaosta, jonka avulla pyrittiin mahdollisimman suureen tehokkuuteen ja välttämään päällekkäistä toimintaa: työläisnaisliitto huolehti kaupunkien kotitalousneuvonnasta, martat kotitalous- ja maatalousneuvonnasta erityisesti sodasta kärsineille, mutta myös muulle maaseudun väestölle, ja lottille lankesi sotainvalideista huolehtiminen ja maanpuolustukseen liittyneet tehtävät.⁹⁸

Talvisodan alkaessa Suomessa oli 880 marttayhdistystä ja niissä 662 kerhoa. Jäsenmäärä oli liki 64 000 ja heistä kolmasosa, eli noin 20 000 marttaa asui alueilla, joilta oli lähdettävä evakkotaipaleelle. Lokakuun lopulla 1939 Marttaliitto lähetti martoille kiertokirjeen, jossa kehoitettiin valmistamaan varusteita kerätausharjoituksiin kutsuille reserviläisille. Marttakerhoissa alettiin valmistaa ennen evakkoon lähtöä ”tuntemattomien sotilaiden paketteja” eli vaatteita, erityisesti sukkia ja käsineitä rintamalle. Myös alusvaatteita flanellista leikattiin ja ommeltiin. Talvisodan alettua leivottiin ja pakattiin leipää rintamalle. Aluksi paketit lähetettiin lottien ja suojeluskuntien välityksellä, myöhemmin suoraan rintamalle. Lisäksi martat huomasivat muitakin avustuskohteita. Omasta lähiympäristöstä löytyi perheitä, joista mies tai miehiä oli lähtenyt sotaan, ja perhe oli jäänyt vaille jokapäiväistä toimeentuloa. Evakkomatkojen alkaessa marttojen ja lottien yhteistyö oli merkittävää länteen pyrkivien evakoiden muonituksessa.

Syyskesällä 1941 tuli mahdolliseksi päästä takaisin Karjalaan, mutta se edellytti niin sanottuja puhdistustöitä: kaikki paikat oli siivottava perinpohjaisesti heti Karjalan takaisinvaltauksen alkaessa. Naisten Työvalmiusliitto koulutti marttoja ja lottia siivoustyöryhmien johtajiksi. Muut ryhmäläiset kutsuttiin kuntien hoitokuntien toimesta. Erityisesti rantakylissä oli puhdistettavaa, sillä juuri niillä alueilla taistelut ja henkilömenetykset olivat olleet suuria. Kaikki kaatuneet sotilaat, joilta löytyi tuntolevy, lähetettiin kotiseudulle, mutta tuntemattomiksi jääneet vainajat haudattiin löytöpaikkakunnan kirkkomaahan. Säkijärvellä joukkohautaan haudattiin ja siunattiin 104 tuntemattomaksi jäänyttä talvisodassa kaatunutta suomalaissotilasta.

Puhdistustyö tapahtui sotilashallinnon alaisena alueella toimivien aluelääkäreiden valvonnassa. Martat ja lotat toimivat kuntiin määrättyjen terveyssisarien alaisina. Kaikissa siivousryhmissä oli viisi naista ja yksi mies, joka kantoi vettä ja teki muita raskaampia töitä. Marttapiiriliitot ja Marttaliitto avustivat siivoustarvikkeiden hankinnassa. Kun alueet oli siivottu, alkoi evakkojen paluu kotiseudulle. Marttayhdistykset ottivat myös sotaorpoja kummilapsikseen. Näille kummilapsille ja muille tarvitsijoille martat valmistivat kerhoissaan lastenvaatteita. Kummilapsia avustettiin myös taloudellisesti silloin, kun se oli mahdollista.⁹⁹

Päämajan sotilashallinto-osaston pyynnöstä piiriliitto aloitti marttamaja-toiminnan syys-lokakuussa 1941. Marttamajoja perustettiin huoltopaikoiksi kuntakeskuksiin sekä vilkkaimpiin risteyksiin. Kotiin palaava siirtoväki sai niistä ruokaa ja virvokkeita kohtuulliseen hintaan. Martat järjestivät myös tarvittaessa vaatimattoman yösijan kotiin matkaaville, lomillaan kulkeville sotilaille sekä paikkakunnilla työskenteleville rakennusmiehille. Marttamajaksi valittiin yleensä sopivankokoinen siivousryhmän puhdistama talo. Yleisen tilan lisäksi talossa oli erikseen huoneet miehille ja naisille.¹⁰⁰ Tarvittaessa marttamajat toimivat myös kokoontumispaikkoina. Marttapiiriliitto kutsui majojen hoitajiksi asianomaisen paikkakunnan marttoja, joista monet olivat emäntä- tai kotitalouskoulun käyneitä. Majojen valvojina toimivat kyseisen kunnan marttaneuvojat sekä ylimpänä piiriliiton konsulentit, jotka saattoivat myös avustaa kiireisimpinä aikoina. Virolahdella lotat hoitivat Klamilassa entisessä Säästöpankin talossa sijainnutta marttamajaa.¹⁰¹

Kotiseudulle paluun jälkeen alkoi marttatyö hiljalleen elpyä, mutta edessä oli monia käytännön hankaluuksia. Osin elettiin ilman sähköä ja puhelinta, joten tiedotus oli hoidettava kirjeitse ja pylväsilmoituksilla. Tärkeänä työmuotona olivat erilaiset talkoot ja yhdessä tekeminen. Kotiinpaluun jälkeen syöpäläisten karkotus paikkakunnilla jatkui. Vuonna 1943 käytiin rottasotaa. Neuvoja oli saanut myrkkypaloja, joita hän jakoi eri marttakerhoihin ja niiden vastaaville henkilöille. Nämä jakoivat myrkyt taloihin, valvoivat syöttien laittoa ja pitivät kirjanpitoa operaatiosta.¹⁰²

Marttojen neuvontatyöllä oli suuri merkitys sille, että suomalaisissa kodeissa selvittiin sota-ajan mukanaan tuomasta elintarvikepulasta niinkin hyvin. Työ oli jokapäiväisen elämän helpottamista: vähästä paljon, huonosta hyvää, vanhasta uutta. Siihen liittyi myös henkistä huoltoa eli mielenterveystyötä, kun emännät purkivat sydäntään saatuaan rintamalta suruviestin. Elintarvesäännöstely vaikeutti perinteisten, pitkien marttakurssien järjestämistä, mutta ne korvattiin havaintokursseilla tai lyhyemmillä esityksillä. Toiminnan merkitys ja marttojen vinkit arjesta selviytymiseen korostuivat vielä sodan jälkeenkin, sillä monet rauhankriisin ongelmat ”yksityistettiin” kotien ja perheiden vastuulle, kun hyvinvointivaltion turvaverkot odottivat vielä punomistaan.¹⁰³

Siirtomartat

Sodan jälkeen marttatoiminta aktivoitui uudelleen ja antoi naisille voimaa arkisiin töihin. Kun kaikesta oli pula, tarvittiin tietoa ja taitoa kodin jokapäiväisistä askareista selviytymiseen. Marttatoiminnan uudelleen aloittamista evakko-oloissa pidettiin tärkeänä, koska sen katsottiin kohentavan mielialaa ja

auttavan evakkotilanteen aiheuttamaan uupumukseen ja masennukseen. Oli myös tärkeää kohdata toisia evakkotovereita ja päästä keskustelemaan yhteisestä kohtalosta. Etenkin rannikkoseudun ja saarten martat kokivat suurena muutoksena ”kuiville seuduille” asettumisen. Talven varalta oli aina ollut tiinullinen silakoita tai mahdollisuus saada mereltä kalaa joko itse pyytäen tai paikallisilta kalastajilta ostaen. Uusissa olosuhteissa koettiin siksi vielä pitkään sodan jälkeenkin tärkeäksi, että hailikauppias kävi kylässä.

Vuonna 1945 martat järjestivät 116 paikkakunnalla kaksi viikkoa kestäneet ”Morsiuskurssit”, joilla kerrottiin, mitä uuden morsiamen tulisi tietää ja osata kodinhoidosta, lastenhoidosta, vaatehuollosta ja puutarhanhoidosta. Näin pyrittiin ehkäisemään sodan jälkeen yhteiskunnalliseksi ongelmaksi koettuja avioeroja.¹⁰⁴

Monissa maakunnissa karjalaiset martat toivat uusia ideoita ja elinvoimaa neuvontatyöhön. Siirtokarjalaiset jäsenet eivät eristäytyneet, vaan pyrkivät sopeutumaan ja olivat aktiivisesti mukana yhteisissä riennoissa.¹⁰⁵ Paikalliseen marttatoimintaan osallistuminen madalsi evakkomarttojen ja paikallisten marttojen välistä raja-aitaa. Samalla tultiin tuntemaan uutta ympäristöä, uuden kylän ja paikkakunnan tapoja ja historiaa. Muun muassa Pohjois-Pohjanmaalla karjalainen Hilikka Tasanto¹⁰⁶ kertoo, kuinka hänen äitinsä, martta Lyyli Pönni keskittyi kodin ja sen ympäristön hoitoon, mikä näkyi pihassa ja sisätiloissa:

Äiti istutti muun muassa ”ulkomaan mansikantaimia” [jalostettuja mansikkalajikkeita], mikä oli uutta. Kylässä puutarhoihin istutettiin omenapuiden ja marjapensaiden taimia. Karjalainen sukumme laittoi laajat juurikasvimaat. Äiti oli taitava kaalintaimien kasvattaja. Taimet olivat tanakoita ja vahvoja. Niitä hän kasvatti marttojen opeilla ja jakeli mielellään naapureille ja suvulle. Hän kasvatti myös tomaatintaimet. Lapsille äiti teki pienet kasvimaat marttaneuvojan opeilla ja tämä lahjoitti lapsille tarvittavat siemenet. Myös pihakukat olivat uusi asia pohjalaisessa ympäristössä. Äitini mallia noudattaen niitä alkoi ilmestyä muihinkin pihoihin.

Vain harva marttayhdistys tai -kerho kykeni jatkamaan toimintaansa uusissa olosuhteissa. Tuolloin suositeltiin, että jäsenet jatkaisivat jossakin muussa marttakerhossa tai yhdistyksessä tai perustaisivat uuden paikallisen yhdistyksen. Säkkijärveläisten pääasuinalueena oli Valkeala, kun taas lukuisia vahvialaisia asettui Iittiin ja virolahtelaisia oman pitäjän lisäksi Pyhtäälle. Säkkijärven naiskotiteollisuuskoulu asettui Valkealaan, mistä se muutti koulumuutosten myötä Kouvolaan. Koulun opiskelijoiden joukossa oli monien marttakotien tyttäriä ja koulun käyneistä tuli taitavia marttoja eri marttayhdistyksiin. Myös

Virolahden Pyterlahdessa sijainnut kansanopisto sai oppilaakseen lukuisan joukon nuoria naisia, joista tuli kyvykkäitä marttatoimijoita. Harjun karjanhoitokoulusta valmistui monia karjanhoitajia, joilla oli vaikutusta karjanhoidon kehitykseen myöhemmin omalla tilalla tai vieraan palkkalistoilla.

Sodan jälkeisen ajan monissa evakkokarjalaisten henkilöhaastatteluja sisältävissä kirjoissa pientilojen emäntien osuus korostuu erityisesti Kymenlaakson kohdalla.¹⁰⁷ Tämä selittyy sillä, että Kymenlaaksoon perustettiin runsaasti niin sanottuja kylmiä tiloja¹⁰⁸, jotta sijoitetut siirtokarjalaiset pääsivät suhteellisen lähelle kotiseutuun eivätkä joutuneet sopeutumaan vieraaseen murteeseen tai tapakulttuuriin.¹⁰⁹ Marttatyö oli osaltaan oman identiteetin säilyttämistä uudessa ympäristössä.

Marttatoiminnan merkitys

Porvarillisen naisasialiikkeen toimijoiden perustama Marttaliitto oli jäsenmäärällä mitattuna 1900-luvun alkupuolen vahvimpia naisjärjestöjä. Liiton päätehtävä oli naisten kasvattaminen perheen kautta tapahtuvan sosiaalisen uusintamisen tekijöiksi ja itsenäisen vastuun kantajiksi. Tavoitteidensa ja toimintansa perusteella marttaliikettä voidaan pitää osana laajaa moraalireformia, jonka käynnistivät 1800-luvun lopun kristillissosiaaliseen hyväntekeväisyystyöhön osallistuneet naiset. Moraalireformin hengessä ylempien sosiaaliluokkien naisten moraalikäsitteitä ujutettiin kaikkialle yhteiskuntaan, tässä tapauksessa maaseudun pientilallisten ja työväestön koteihin. Tämän toiminnan tuloksena naisia yhdistävä sukupuoli ohitti vähitellen yhteiskuntaluokkia erottavan kuilun. Näin moraalireformi toimi väylänä kohti paitsi sukupuolten välistä tasa-arvoa myös sosiaalisesti tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa.¹¹⁰

Marttajärjestö perustettiin helmikuun manifestin jälkimainingeissa maaliskuussa 1899, ja manifesti oli myös yksi syy järjestön syntyyn. Naisasialiitto Unionista versoneet Martat keskittivät toimintansa aluksi nimenomaan venäläistämisyökkimysten vastustamiseen. Samalla edellä mainittu yhteiskunnallinen moraalireformi sai vahvasti poliittisia ulottuvuuksia ja siitä tuli ikään kuin osa valtakunnallista puolustusstrategiaa: kun itärajan läheisyydessä sijainneiden kotien elinolosuhteita parannettaisiin, niihin kohdistettaisiin asianmukaista valistusta ja perheisiin istutettaisiin korkeaa moraalialia, kodit sitoutuisivat ”suomalaisuuteen” ja muodostaisivat luonnostaan voimakkaan isänmaallisen suojamuurin venäläistämistoimenpiteitä vastaan. Siksi Marttajärjestö suuntasi laajentumistavoitteensa alkuvaiheessa juuri Karjalaan, jonne myös venäläistämistoimet kohdistuivat vuosisadan vaihteessa muuta maata voimakkaampina.¹¹¹

Säkkijärveläisen nykyasukkaan mallipiha.

Tavoitteet tuottivat tulosta: marttaliikkeen kutsuhuuto herätti vastakaikua erityisesti Karjalassa, ja etenkin Merikarjalan rannikkopitäjät nousivat kansallisessa vertailussa nopeasti maan marittaisimmiksi. Tähän myötävaikuttivat marttaneuvonnan painottuminen alkuvaiheessa juuri Karjalaan, alueen väestön yhteiskunnallinen asema ja pientilavaltaisuus sekä järjestön asettuminen joustavasti osaksi jo ennestään vankkaa raattius- ja nuorisoseuratoiminnan kenttää. Myöhemmin itsenäisyyden aikana marttatoimintaa tuki todennäköisesti itärajan läheisyys, joka oli omiaan voimistamaan kotiseutuliikettä ja nostattamaan isänmaallista henkeä.

Säkkijärven, Virolahden ja Vahvialan marttatoiminnalle oli tyypillistä keskittyminen etenkin toiminnan alkuvaiheessa puu- ja kasvitarihviljelyyn, lapsi- ja nuorisotyöhön sekä yhteistyöhön alueen ammattikoulujen kanssa. Tärkeää oli myös marttojen tarjoama sosiaalinen verkosto sekä monipuolinen kurssi-toiminta, jonka aiheissa näkyivät rannikkoseudun elinkeinot. Se tarjosi oppia myös niille nuorille, joiden oli taloudellisista tai sosiaalisista syistä vaikea hankkia itselleen koulutusta.

Marttayhdistysten merkitys yhteisöjen sosiaaliselle ja kotitalouskoulu-tukselliselle toiminnalle karjalaisissa rannikkopitäjissä näkyy selvästi myös

artikkelin lähteenä käytetyssä lehtiaineistossa: yhdistysten tasavuosisjuhlat, vuosikokoukset, kurssitoiminta sekä menestys erilaisissa kilpailuissa ja näyttelyissä ylittivät uutiskynnyksen aina vähintään paikallislehdissä, usein myös liiton omassa *Emäntälehdessä* ja joskus valtakunnallisissa lehdissäkin.

Sodan jälkeen noin joka kolmas marttajärjestön jäsenistä oli pakotettu muuttamaan perheineen uusille asuinsijoille. Jälleenrakentamisessa toteutuivat marttaneuvonnan tavoitteet, ja uusissa oloissa selviytymisessä auttoi niihin liittyvä tulevaisuuden kuva: ”Joka mökin ympärillä olisi pieni kasvi- ja puutarha, josta olisi talon asukkaille sekä hyötyä että iloa sekä samalla perheen äidille apua lasten kasvatuksessa.”¹¹² Martat vaalivat Tanskan esimerkkiä, jonka mukaan tilojen ei tarvinnut olla suuria ja viljavia. Monitoimisuuteen ja yritteliäisyyteen kannustaminen sopi hyvin myös karjalaiseen perinteeseen; pientilojaan viljelleille karjalaisille talonpojille tällainen monimuotoisen maatalouden ja käsityöläisyyden yhdistelmä oli ollut tyypillistä jo vuosikymmenien ajan.¹¹³ Nyt se auttoi sopeutumisessa sodan jälkeiseen evakkoelämään. Evakkoon joutuneille martoille uusi koti uudessa ympäristössä ja koulutetut lapset olivat päämääriä, jotka saavutettiin työn ja ahkeruuden avulla. Anne Ollilan sanoja mukaillen Suomen kotien päivä valkeni jälleen.

Viitteet

- 1 Ollila 1993, 220–230, 240, 259–260; Partanen 2010, 164.
- 2 Sulkunen 1986, 95–96.
- 3 Kylmä tila oli vuonna 1945 säädetyn maanhankintalain mukainen asutustila, jolla ei ollut kunnollisia rakennuksia. Kylmän tilan maanviljelykseen tarkoitettua maa-alasta sai enintään 10 prosenttia olla aiemmin raivattua. Ks. viite 108. Nevalainen 2010, 234–236.
- 4 Esim. *Viipurin läänin historia*, osat IV ja V (2010 ja 2014; toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen), *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939* (2019; toim. Anu Koskivirta & Alekski Mainio) ja Lähteenmäki, Maria, *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944* (2009).
- 5 Sulkunen 1986, 14, 220.
- 6 Sulkunen 1991, 40–43.
- 7 Jalovaara 2019, 12–15; Hagner & Försti 2006, 14–17, 28–30.
- 8 Markkola 2002, 12, 29–30.
- 9 Markkola 2002, 13–14, 203.
- 10 Hagner & Försti 2006, 28–30.
- 11 Jalovaara 2019, 14–15; Hagner & Först 2006, 34, 84. Venäläistämispoliitikasta tarkemmin ks. Koskivirta & Mainio 2019, 9–10.
- 12 Jalovaara 2019, 20–22.
- 13 Haltia 1949, 18–20; Lähteenmäki 2009, 313–314; Ollila 1993, 14–17.
- 14 Pelkonen 1941, 4–7.
- 15 Haltia 1974, 10–26; Kuosmanen 2018.
- 16 Sulkunen 1986, 196–200; Lähteenmäki 2009, 20–21.
- 17 Seppä 1952, 459.
- 18 Ingberg 1936, 3.

- 19 *Emäntälehti* 1.6.1912.
- 20 Käsiteollisuus 1.4.1913.
- 21 Haltia 1952, 93–95, 152; Ollila 1993, 181–183; Säkkijärven Sanomat 2.4.1936.
- 22 *Emäntälehti* 1.6.1912.
- 23 *Maatalous* 15.1.1908; *Haminan Sanomat* 2.11.1907.
- 24 *Kyminlaakso* 18.3.1916.
- 25 *Maaseutu* 26.4.1919.
- 26 *Emäntälehti* 1.5.1914.
- 27 *Haminan Lehti* 3.3.1917.
- 28 *Kannaksen Lehti* 25.2.1930.
- 29 *Haminan Lehti* 10.2.1927; ”Kouki, Sirkka” [2017] (<http://www.marttaperinne.fi/henkilot/sirkka-kouki/index.html>, viitattu 8.3.2022).
- 30 *Maakansa* 9.2.1936.
- 31 *Karjalan Suunta* 17.4.1936.
- 32 *Maakansa* 19.9.1931.
- 33 Vahvialassa toimivat myös vuonna 1921 perustetut Tervajoen ja Houni-Loukon yhdistykset sekä Vahvialan Löytömäen marttayhdistys. Lisäksi perustettiin vielä Vahvialan Hanjoen marttayhdistys vuonna 1938. *Karjala* 2.9.1937; *Maakansa* 14.1.1936; *Emäntälehti* 1.5.1938.
- 34 Haltia 1952, 152; Ollila 1993, 181–183.
- 35 Koulut kamppailivat kuitenkin talousvaikeuksien kanssa, ja vuonna 1906 Forsténit myivät Liikkalan ja siirsivät puutarhakoulutoiminnan Vehkalahdelle Reitkallin kartanoon. Mänttärei 1994, 16–17.
- 36 ”Marttayhdistysten ja kerhojen historiaa” [2017] Marttaperinne. (<http://www.marttaperinne.fi/lahteet/marttayhdistysten-ja-kerhojen-historiikit/index.html>, viitattu 3.5.2022)
- 37 Paula Penttilän oma havainto Säkkijärven kotiseutumatkalla 25.5.1993.
- 38 Saurio 1949, 59.
- 39 Ollila 2004.
- 40 Ollila 1993, 36–37; Haltia 1949, 102–103.
- 41 Vesterbacka 2017a; Heinonen 1998, 138–145.
- 42 Heinonen 1998, 145.
- 43 Heinonen 1998, 147.
- 44 Sulkunen 1991, 34.
- 45 Heinonen 1998, 138–139.
- 46 Sulkunen 2006, 58, 69–71.
- 47 Ollila 1993, 43–44.
- 48 Etelä-Suomi 1.10.1908.
- 49 *Haminan Lehti* 3.9.1936.
- 50 Haltia 1952, 167–169.
- 51 Haltia 1949, 102–103; Jalovaara 57–61.
- 52 Seppä 1952, 464; Heinonen 1998, 113.
- 53 Pietarin suunta näkyy selvästi puutarhataloudessa. Venäläiset omenalajikkeet ovat olleet kestäviä. Sen on voinut havaita muun muassa kotiseutumatkoilla Säkkijärvellä. Siellä yhä kasvavien omenapuiden ja marjapensaiden perusteella voi määrittellä vanhoja pihapiirejä.
- 54 Inberg 1936, 19.
- 55 Ollila 1993, 227–240.
- 56 Wischtukat 2006, 50–51.
- 57 Hovi 2019, suullinen tiedonanto.
- 58 Tältä ajalta on monipuolinen *Kasvitarhakirja* (Lindgren 1903).
- 59 mm. Etelä-Suomi 1.10.1908; *Käsiteollisuus* 1.4.1913; *Uusi-Suomi* 9.8.1922; *Karjala* 25.9.1928.
- 60 *Haminan Lehti* 10.2.1927.
- 61 Maila Lundin haastattelu 2019.
- 62 Asia nousee esiin useissa haastatteluissa.
- 63 Ollila 1993, 179–180, 193.
- 64 Kervinen 2011.
- 65 Jalovaara 2019, 57–61.
- 66 *Haminan Lehti* 10.2.1927.
- 67 Ollila 1993, 203; Heinonen 1998, 34–35, 125–127.
- 68 Ollila 1993, 199–201; Jalovaara 2019, 90.
- 69 Jalovaara 2019, 63–65; Haltia 1949, 190–191.
- 70 Lähteenmäki 2006, 126; Hagner & Försti 2006, 106.
- 71 Haltia 1974, 217.
- 72 Heinonen 1998, 148–149.
- 73 *Maaseutu* 5.9.1936.
- 74 *Maaseutu* 1.2.1934.
- 75 Ollila 1993, 238–239.
- 76 Vesterbacka 2017a.
- 77 Inberg 1936, 25.
- 78 Jalovaara 2019, 57.
- 79 Seppä 1952, 468.
- 80 Ollila 1993, 284–285.

- 81** Virolahden pikkulottatoiminnasta on Timo Yrjölä kirjoittanut (2018) kirjan *Kasva kansallesi kunniaksi*.
- 82** *Emäntälehti* 1.11.1923.
- 83** *Maakansa* 19.9.1931.
- 84** *Maakansa* 16.2.1933.
- 85** Eräs seurakuntaan liittyvä työmuoto marttayhdistyksillä on ollut keväiset hautausmaapäivät, joita martat järjestivät vuosittain. Tällöin hautausmaan ulkopuolella on ollut myynnissä haudoille istutettavia kukkia ja puutarhaneuvoja on antanut opastusta niiden istuttamiseen ja hoitoon sekä yleensäkin hautojen hoitoon. Keväiset siivoustalkoot ovat olleet tärkeitä martoille vuodesta 1934 alkaen (Kuosmanen 1978).
- 86** *Maakansa* 16.2.1933; Säkkijärven Sanomat 2.4.1936.
- 87** *Emäntälehti* 1.6.1937.
- 88** Penttilä 2007.
- 89** Pelkonen 1941, 23–24.
- 90** Hämynen 2010, 152–153.
- 91** *Maaseutu* 18.8.1932.
- 92** Ollila 1993, 194–195.
- 93** *Maaseutu* 5.9.1936.
- 94** Seppä 1952, 462.
- 95** Pelkonen 1941, 28–29.
- 96** Hagner & Försti 2006, 132.
- 97** Lähteenmäki 2009, 205–206.
- 98** Hagner & Försti 2006, 134; Korppi-Tommola 2001, 90–92.
- 99** Vesterbacka 2017b.
- 100** Vesterbacka 2017b.
- 101** Carpén 2019, suullinen tiedonanto.
- 102** Naisten sodanaikaisesta työpanoksesta on toteutettu yhdessä Marttaliiton kanssa professori Elina Haavio-Mannilan johtama tutkimusprojekti ”Suomalaisen naisen asema ja työpanos toisen maailmansodan aikana”. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2551>, viitattu 3.5.2022).
- 103** Heinonen 1998, 206–207; Jalovaara 105, 110.
- 104** Roivainen 2013.
- 105** *Säkkijärvi-lehti* 5–6/1999, 1.
- 106** Tasanto 2019, kirjallinen tiedonanto.
- 107** Karjalan Liitto 1970.
- 108** Nimitys vuonna 1945 säädetyn maanhankintalain mukaisille asutustiloille, joita tarjottiin siirtoväelle, sotainvalideille, sotaleskille ja perheellisille rintamamiehille. Kylmillä tiloilla ei ollut kunnollisia rakennuksia eikä juuri raivattua peltoalaa. Valtio auttoi kylmille tiloille asettuneita lainoittamalla ja suorittamalla mm. koneellisia raivaustöitä. Nevalainen 2010, 234–236.
- 109** Koskivirta 2010, 303.
- 110** Markkola 2000, 140.
- 111** Mainio & Koskivirta 2019, 10; Koskivirta 2014, 417–418.
- 112** Inberg 1936, 3.
- 113** Luttinen 2014, 238–248; Kaukiainen 2014, 296–298.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Haastattelu- ja muu aineisto

Kirjalliset tiedonannot

Tasanto, Hilikka (2019) Liminka. Synt. Säkkijärvellä. Kirjoittajien hallussa.

Vinnikka, Kirsi (2019) Kouvolan Hyppälä. Synt. Valkealassa. Kirjoittajien hallussa.

Suulliset tiedonannot

Carpén, Eero, Helsinki 2019. Synt. Virolahdella. Kirjoittajien hallussa.

Hovi Marja, Lappeenranta 2019. Synt. evakossa. Kirjoittajien hallussa.

Hyppänen, Helvi, Kouvola 2019. Synt. Ylämaalla. Kirjoittajien hallussa.

Hyppänen, Liisa, Kouvola 2019. Synt. evakossa. Kirjoittajien hallussa.

Ihalainen, Sulo, Hamina 2019. Synt. evakossa. Kirjoittajien hallussa.

Kauppinen, Eila, Kouvola 2019. Synt. Säkkijärvellä. Kirjoittajien hallussa.

Lund, Maila, Loviisa 2019. Synt. Säkkijärvellä. Kirjoittajien hallussa.

Miikki, Milja, Kouvolan Valkeala 2019. Synt. Säkkijärvellä. Kirjoittajien hallussa.

Sanomalehdet

Emäntälehti 1912, 1914, 1919, 1923, 1928, 1937, 1939

Etelä-Suomi 1908

Haminan Lehti 1916, 1917, 1924, 1927, 1928, 1931, 1936

Haminan Sanomat 1907

Kannaksen Lehti 1930

Karjala 1937

Kurkijokelainen 08/02/2019.

Sulavuori, Helena (2019) ”Maailman suurin marttailta. Muutamme maailmaa tekemällä pieniä asioita”.

Kyminlaakso 1916

Käsiteollisuus 1913

Maakansa 1931, 1932, 1933, 1936

Maaseutu 1919, 1922, 1931, 1932, 1934, 1936

Maatalous 1908

Säkkijärvi-lehti 1999

Säkkijärven Sanomat 1936

Uusi Suomi 1922

Painetut lähteet

- Haltia, Manja (1941).** *Karjalan marttatyö 40-vuotias*. Helsinki.
- Haltia, Manja (1949).** *Marttatoiminta 1899–1949*. Helsinki: Marttaliitto ry.
- Haltia, Manja (1952).** *Eteläkarjalainen marttatoiminta 1899–1952*. Helsinki: Siirtomarttojen eteläinen piiriliitto.
- Inberg, Ingrid (1936).** *Säkkijärven Marttayhdistyksen 25-vuotiskertomus*. Viipuri: Säkkijärven Marttayhdistys.
- Kananen, Anni Inkeri (1941).** "Marttatyön synnystä ja vaiheista Raja- ja Itä-Karjalassa 1899–1939". *Laatokan-Karjalan marttatyön 40-vuotishistoriikki*. Jyväskylä: Sisä-Suomen kirjapaino. Marttaliiton vuosikertomus 1989 (1990) Helsinki: Hakapaino Oy.
- Pelkonen, Hellä (1941).** "Martta kodin henkisen tason kohottajana". *Laatokan-Karjalan marttatyön 40-vuotishistoriikki*. Jyväskylä: Sisä-Suomen kirjapaino.
- Pirhonen, Hilda (1941).** "Martat juhlien emäntinä". *Laatokan-Karjalan marttatyön 40-vuotisjulkaisu*. Jyväskylä: Sisä-Suomen kirjapaino.
- Reijonen, Annikki (1927).** *Puutarhakauneus. Taiteellisia näkökohtia ja käytännöllisiä viitteitä sen luomiseksi*. Kotilieden kirjasto 9. Porvoo: WSOY.
- Saurio, Elli (1949).** *Marttojen toimia*. Helsinki: Otava.
- Seppä, Väinö (1952).** *Säkkijärvi kautta aikojen. Muistojulkaisu*. Helsinki: Säkkijärvi-säätiö.

Tutkimuskirjallisuus

- Hagner, Minna & Teija Försti (2006).** *Suffragettien sisaret*. Helsinki: Unioni Naisasialiitto.
- Haltia, Manja (1974).** *Marttatoiminta 1949–1974*. Helsinki: Marttaliitto ry.
- Heinonen, Visa (1998).** *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*. Bibliotheca historica 33. Helsinki: SHS.
- Hämynen, Tapio (2010).** "Uskonnot ja kouluolot monikulttuurisessa läänissä". *Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI*, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö.
- Jalovaara, Ville (2019).** *On suurempi koti – Martat 120 vuotta*. Helsinki: Otava. Karjalan Liitto ry (1970) Siirtokarjalaisten tie II & III. Turku: Nyky-Karjala.
- Kervinen, Ulla (2011).** "Viuruniemen marttakerhon historiikki". (<https://www.martat.fi/marttayhdistykset/outokummun-viuruniemen-marttayhdistys-ry/viuruniemen-marttojen-historiaa/>, viitattu 27.4.2020).
- Karste-Liikkanen, Greta (1968).** *Pietari-suuntaus kannakselaisessa elämäkentässä*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Kaukiainen, Yrjö (2014).** "Kurja vai vauras Karjala – taloudellinen kasvu ja elintason nousu Viipurin läänissä". *Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö.
- Korppi-Tommola, Aura (2009).** *Tahdolla ja tunteella tasa-arvoa*. Naisjärjestöjen Keskusliitto 1911–2001. Jyväskylä: Naisjärjestöjen Keskusliitto.
- Koskivirta, Anu (2010).** "Luovutetun Karjalan julkisoikeudelliset yhteisöt" sekä "Jäännöslääni eheytyy". *Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI*, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö.
- Koskivirta, Anu (2014).** "Karjala kansallisen herätyksen innoittajana". *Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö.
- Aleksi Mainio & Koskivirta, Anu (2019).** "Viipurin poliittiset jännitteet – tapahtumia ja historiografiaa". *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939*, toim. Anu Koskivirta & Aleksi Mainio. VSKST 21. Helsinki: VSKS.

- ”Kouki, Sirkka” (2017). Marttaperinne. Henkilöt. (<http://www.marttaperinne.fi/henkilot/sirkka-kouki/index.html>, viitattu 8.3.2021).
- Kuosmanen, Asta (2018)**. Sataneljätoistavuotta puutarhaneuvontaa. Verkkojulkaisu. Marttaliitto ry. (https://www.martat.fi/wp-content/uploads/2018/03/satanelj_toista_vuotta_puutarhaneuvontaa_perinnesivuille__pptx.pdf, viitattu 3.5.2022).
- Lagerblad, Katri & Aino Nieminen (1948)**. *Sippolan Puutarha- ja Maatalouskoulu – Reitkallin Puutarhakoulu 1898–1948*. Hamina: Sippolan puutarha- ja maatalouskoulu.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (2012)**. ”Maakunnan ääriviivat hahmottuvat” sekä ”Maakunnan etsikkoaika”. *Rajamaasta maakunnaksi. Kymenlaakson historia II*, toim. Yrjö Kaukiainen. SKST 1364:2. Helsinki: SKS.
- Lindgren, Erik (1903)**. *Kasvitarhakirja. Suomen oloihin mukailtut Klas Stening*. Porvoo: WSOY.
- Luttinen, Jaana (2014)**. ”Perinteiset maaseutuelinkeinot autonomian ajalla”. *Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö.
- Lähteenmäki, Maria (2006)**. ”Naiset tasa-arvoisemman yhteiskunnan puolesta 1907–2003”. *Naiset eduskunnassa. Suomen eduskunta 100 vuotta*, 4. osa, toim. Maria Lähteenmäki, Aura Korppi-Tommola & Irma Sulkunen. Helsinki: Edita.
- Lähteenmäki, Maria (2009)**. *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944*. Historiallisia tutkimuksia 243. Helsinki: SKS.
- Markkola, Pirjo (2000)**. ”The Calling of Women: Gender, Religion and Social Reform in Finland 1860–1920”. *Gender and Vocation: Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries 1830–1940*, ed. Pirjo Markkola. *Studia historica* 64. Helsinki: SKS.
- Markkola, Pirjo (2002)**. *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. SKST 888. Helsinki: SKS.
- ”Marttayhdistysten ja kerhojen historiaa” [2017] Marttaperinne. (<http://www.marttaperinne.fi/lahteet/marttayhdistysten-ja-kerhojen-historiikit/index.html>, viitattu 3.5.2022)
- Mikola, Päivi (2005)**. *Se on sata. Kurkijoen Marttayhdistys ry. 1905–2005*. Loimaa: Kustannus HD.
- Mäkinen, Yrjö-Pekka (1956)**. *Laatokan Karjalan nousun vuosikymmenet*. Pieksämäki: Laatokan Karjalan kulttuurityön toimikunta.
- Mänttari, Raija (1994)**. *Soivat sireenit, Alma Forsténin elämästä ja työstä*. Kouvola: Kymenlaakson marttapiiriilitto.
- Nevalainen, Pekka (2010)**. ”Siirtoväen asuttaminen ja asettuminen Kanta-Suomeen”. *Viipurin läänin historia IV Karjala itärajan varjossa*, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämisseätiö.
- Ollila, Anne (1993)**. *Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Helsinki: SHS.
- Ollila Anne (2004)**. ”Forstén, Alma”. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: SKS, 1997– (<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4641>, viitattu 11.1.2021).
- Partanen, Jukka (2010)**. ”Lääninhallinto ja poliittiset voimasuhteet itsenäistymisestä talvisotaan”. *Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI*, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämisseätiö.
- Penttilä, Paula (2007)**. *Säkkijärven yhteiskoulu 100 vuotta*. Lappeenranta: Kopioniini.
- Roivainen, Aira (2013)**. ”Tytöstä naiseksi sota-aikana”. *Hajamietteitä Pöljästä. Kylähistoriaa Siilinjärven Pöljän kylästä*. (<https://airaroivainen.blogspot.com/2013/09>, viitattu 27.4.2020).
- Sulkunen, Irma (1986)**. *Raittius kansalaisuskontona. Raittius ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Helsinki: SHS.
- Sulkunen, Irma (1991)**. *Retki naishistoriaan*. Helsinki: Hanki ja jää.

- Sulkunen, Irma (2006).** "Suomi naisten äänioikeuden edelläkävijänä". *Naiset eduskunnassa. Suomen eduskunta 100 vuotta, 4. osa*, toim. Maria Lähteenmäki, Aura Korppi-Tommola & Irma Sulkunen. Helsinki: Edita.
- Yrjölä, Timo (2018).** *Kasva kansallesi kunniaksi. Pikkulottatoimintaa Virolahdella 1932–1944*. Helsinki: NeiroI-kustannus.
- Vesterbacka, Kirsi (2017a).** "Teemavuodet alkavat". Marttaperinne. 1930-luku. (<http://www.marttaperinne.fi/aikajana/1930/teemavuodet-alkavat/index.html>, viitattu 27.4.2020).
- Vesterbacka, Kirsi (2017b).** "Paluu Karjalaan". Marttaperinne. 1940-luku. (<https://www.martat.fi/martat/marttaperinne/vuosikymmenet/1940-luku/paluu-karjalaan/>, viitattu 27.4.2020).
- Wischtukat, Kaija (2006).** *Anna Matilda – neiti neuvoja*. Hamina: [Omakustanne].